

ЛІКВІДАЦІЯ БЕЗРОБІТТЯ НА УКРАЇНІ (1928—1930 рр.)

Є. В. Федоров

Проблема ліквідації відносного перенаселення в усіх його формах і безробіття як вияву цього відносного перенаселення привертає останнім часом увагу істориків та економістів нашої країни. До цієї теми на Україні ще у 20-ті роки зверталися деякі працівники Народного Комісаріату праці, Держплану та ВУРПС¹. Але справжнє дослідження її починається тільки в кінці 50-х — на початку 60-х років. Причому процес ліквідації безробіття в цілому по СРСР висвітлюється досить широко², але розв'язання цього питання на Україні вивчено ще не досить. Періодові безпосередньої ліквідації безробіття присвячено всього дві праці³, частково розглянули це питання в монографіях і статтях⁴ історики України.

Проте з деякими положеннями, висловленими авторами, важко погодитися. Йдеться у першу чергу про строки ліквідації безробіття. Другим, не менш важливим питанням, що викликало різні тлумачення, є проблема чисельності резервної армії праці на Україні наприкінці відбудовного періоду. Слабо

¹ М. І. Буянов. Стан пролетаріату на Україні після Жовтневої революції. Харків, 1928; Е. Горбачев. Радянська влада на варті інтересів праці. Держвидав України, Харків, 1926; Б. Ю. Гаско. Жіноча праця на Україні. «Хазяйство України», Харків, 1932; К. Гулий. Положение труда на Украине.— «Вопросы труда», 1928; А. Лифшиц. Трудовые коллективы безработных на Украине.— «Вопросы труда», Харьков, 1929; Е. О. Шатан. Проблема безработицы на Украине. Изд-во Госплана, Харьков, 1929 та ін.

² М. Довженко. Ликвидация безработицы и осуществление права на труд в СССР.— «Научные труды Московского экономического института», вып. 10, М., 1957; А. С. Сычева. Как была ликвидирована безработица в СССР.— «Вопросы истории», 1967; № 1; К. И. Суворов. Исторический опыт КПСС по ликвидации безработицы. «Мысль», М., 1968; Л. С. Рогачевская. Решающий этап ликвидации безработицы в СССР.— «История СССР», 1968, № 3 та ін.

³ В. М. Довгопол. Ліквідація безробіття — велике завоювання Жовтневої соціалістичної революції. 36. «Питання історії народів СРСР», вип. 5, вид-во Харківського ун-ту, 1968; В. Я. Солодовник. Ліквідація безработицы на Украине; В. Е. Лобурец. Ліквідація безработицы и пополнение рядов рабочего класса Украины. — «Тезисы докладов республиканской конференции «История рабочего класса УССР в период социализма», изд-во Харьковского ун-та, 1967.

⁴ А. Б. Слуцкий. Рабочий класс Украины в борьбе за создание фундамента социалистической экономики (1926—1932). Изд-во АН УССР, К., 1963; Н. Ф. Шевченко, И. Л. Шерман. Итоги первого десятилетия социалистического строительства на Украине. Харьковское обл. изд-во, 1957; А. І. Епштейн. Робітники України в боротьбі за створення матеріально-технічної бази соціалізму (1928—1932), вид-во Харківського ун-ту, 1968; З. Г. Лихолобова. Формування робітничих кадрів Донбасу в роки першої п'ятирічки.— «Український історичний журнал», 1960, № 6; Г. Л. Фролова. Рост рабочего класса Украины в период индустриализации страны (1926—1932).— «Труды Одесского метеорологического института», вып. 12, 1958 та ін.

висвітлено також вплив індустріалізації і особливо колективізації сільського господарства на ліквідацію безробіття.

Зрозуміло, що в межах однієї статті важко широко розглянути ці питання. Спираючись на першоджерела, здобуті головним чином з фондів Партійного архіву Інституту історії партії при ЦК КПУ, НКП, Держплану УРСР, ВУРПС та ЦСУ, ми ставимо на меті визначити розміри резервної армії праці на Україні у початковий період реконструкції народного господарства, показати вплив заходів партії та уряду щодо соціалістичної перебудови суспільства на ліквідацію безробіття.

Проблема обсягу міського безробіття на Україні вивчена недостатньо. На складність цього питання вказує В. М. Довгопол, котрий першим в українській історичній літературі звернув увагу на суперечливість визначення кількості безробітних біржами праці та профспілками⁵, які вели паралельно облік безробітних. У грудні 1926 р. в зв'язку з Всесоюзним переписом населення цим питанням займалися органи ЦСУ. Свідчення їх мають значні розходження. Так, якщо на 1 жовтня 1926 р. на обліку 42 бірж праці стояло 178,2 тис. безробітних⁶, то за даними профспілок — 223 963 чол.⁷, а за підсумками перепису — 194,4 тис. чол.⁸

Невідповідність цифрового матеріалу пояснюється різними вимогами до обліку безробітних. Біржі праці реєстрували не тільки тих, хто раніше працював за наймом, але й деяку частину тих, хто вперше запропонував працю (в основному жінки та підлітки), до того ж охоплювали тільки окружні центри.

Незважаючи на те, що профспілки реєстрували тільки своїх членів, дані їх перебільшені, через те що профспілкові організації були ширше розповсюджені і охоплювали вони сезонників, адже більшість із них за період сезону вступали до профспілки, претендуючи на пільги для безробітних. Біржі праці цього не робили. Дані профспілок, крім того, дуже завищені, як показав проведений у листопаді 1927 р. вибірковий перепис безробітних членів спілки. На перепис з'явилось 81,1 %, отже, майже п'ята частина з різних причин не прибула для повторної реєстрації⁹.

Показники бірж праці, хоч і не є абсолютно достовірними, усе ж правильніше відбивають обсяг безробіття в містах. Про це свідчить і той факт, що, вивчаючи цю проблему, партійні та

⁵ В. М. Довгопол. Ліквідація безробіття — велике завоювання Жовтневої соціалістичної революції, стор. 137.

⁶ «Вестник профдвижения Украины», 1927, № 7, стор. 58.

⁷ Численность занятой по найму рабочей силы на Украине. Изд-во ВУСПС, Харьков, 1927, стор. 40.

⁸ ЦДАЖР УРСР, ф. 2623, оп. 4, од. зб. 2585, арк. 153.

⁹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 2, од. зб. 991, арк. 25.

державні органи спираються на показники обліку не профспілок, а органів Наркомпраці¹⁰.

Більш складним є вивчення обсягу прихованого безробіття, або (як воно звалось в літературі 20-х років) «аграрного перенаселення». К. Маркс вказував, що розміри прихованого перенаселення на селі виявляються повністю лише тоді, коли «відвідні канали» цього резервуару робочої сили відчиняються надзвичайно широко, коли промисловість пред'являє незвичайно широкий попит на робочі руки із села¹¹.

Перші спроби визначити розміри прихованого перенаселення в сільському господарстві України зроблені у 1925 р. секцією праці Держплану УРСР та Народним Комісаріатом землеробства УРСР. Результати опубліковані в доповіді «До питань про залишну робочу силу в сільському господарстві України» та в «Перспективному плані переселення України на 10 років (1926—1935 р.)». Автори плану визначали «надлишкове» населення України 1926 р. у розмірі 5 155 126 чол.¹² Зустрічаються й інші цифри. У доповідній записці в ЦВК СРСР «зайве» сільське населення вираховане в розмірі 5 262 199 осіб. Всесоюзний переселенський комітет ЦВК СРСР визначив для України 4 182 353 чол., тобто близько 22%¹³.

На нашу думку, правильніше визначає розміри прихованого перенаселення Л. Є. Минц. Кількість невикористаних робітників досягає в 1924/25 р. на Україні 1578 тис. чоловік¹⁴. Отже, на початку періоду реконструкції народного господарства в містах і селах України залишалися значні резерви вільної робочої сили. Комуністична партія, уряд та суспільні організації приділяли значну увагу трудовлаштуванню населення. Тільки за період з 1926 р. по травень 1927 р. ЦК КП(б)У, РНК та УЄН УРСР розіслали 72 директиви різним відомствам і організаціям в питаннях боротьби з безробіттям¹⁵.

Перехід до соціалістичної реконструкції означав новий етап у боротьбі з безробіттям. Соціалістична індустріалізація, заходи до збільшення виробництва сільськогосподарської продукції підвищували зайнятість населення. Однак поряд з цим продовжувало зростати безробіття. Зміну числа працюючих і безробітних по УРСР відбито в таблиці¹⁶.

¹⁰ Постановление ЦК ВКП(б) от 5 декабря 1929 г. «О росте кадров рабочего класса, состоянии безработицы и мероприятиях к ее ослаблению» в сб. «КПСС о профсоюзах», Профиздат, 1957, стор. 400.

¹¹ Див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 23, стор. 607.

¹² ЦДАЖР УРСР, ф. 1, оп. 3, од. зб. 1054, арк. 136.

¹³ Там же, од. зб. 1990, арк. 9.

¹⁴ Л. Е. Минц. Аграрное перенаселение и рынок труда в СССР, М.—Л., 1929, стор. 257, 271.

¹⁵ Партійний архів Інституту історії партії при ЦК КПУ (ПАІІП ЦК КПУ) ф. 1, оп. 145-а, од. зб. 63, арк. 49.

¹⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 2623, оп. 5, од. зб. 2739, арк. 16.

Роки	Середньорічне число працюючих			Середньорічне число безробітних, за даними околичних бірж праці		На 1000 працюючих припадало безробітних
1925/26	1	713	849	179	410	104,7
1926/27	1	981	417	205	999	104,4
1927/28	2	062	162	216	745	105,1
1928/29	2	138	738	242	361	113,3
8 місяців 1929/30	2	352	063	185	996	79,1

Як бачимо з таблиці, кількість безробітних знижується тільки у 1929/30 році. IX з'їзд КП(б)У (грудень 1929 р.) у резолюції «Про роботу профспілок» висунув завдання на найближчий період: збільшити державну допомогу безробітним, посилити в цій справі ініціативу місцевих органів та профспілок¹⁷. Рік у рік зростали асигнування державних органів, профспілок та соцстраху на допомогу безробітним. Тільки органами соціального страхування відпущено (1925/26—1927/28 рр.) грошової допомоги, на розвиток трудколективів та інші види допомоги 39 939 126 крб.¹⁸ А всього на допомогу за ці роки витрачено 105 млн. крб., або 8,3% всіх капіталовкладень у важку промисловість України.

Кількість безробітних, що одержували грошову допомогу, безперервно зростала. Якщо в 1925/26 р. їх налічувалося в середньому за місяць 67,5 тис. чол., то в 1927/28 р. — 104,7 тис. чол.¹⁹

Однак головна увага приділялася трудовим колективам. Усього по Україні число працюючих у колективах збільшилося з 27 014 чол. на 1 жовтня 1926 р. до 37 226 чол. у 1928 році²⁰. Крім надання допомоги безробітним колективи відігравали велику роль у випуску промислової продукції, особливо товарів широкого вжитку. За 1926—1928 рр. ними випущено продукції на суму 145 млн. крб. Уся місцева промисловість за цей же час виробила продукцію на 206 млн. крб.²¹

¹⁷ Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів і конференцій (1918—1956). Держполітвидав УРСР, К., 1958, стор. 291.

¹⁸ Розрахунки зроблені автором на підставі річних звітів Головоцстраху УРСР.—«Социалистическое страхование на Украине в 1925/26, 1926/27, 1927/28 гг.», изд-во НКТ УССР. Харьков, 1927, 1928, 1929, стор. відповідно 45, 50, 120.

¹⁹ Труд в пятилетнем плане развития народного хозяйства УССР 1928/29—1932/33. Харьков, 1929, стор. 128.

²⁰ ЦДАЖР УРСР, ф. 2623, оп. 4, од. зб. 2248, арк. 5; оп. 5, од. зб. 3624, арк. 1.

²¹ А. Лившиц. Трудовые коллективы на Украине. Харьков, 1929, стор. 35.

Значного розвитку набули також громадські роботи, збільшилася кількість безплатних обідів та ін. Але ці види допомоги все більше відходять на другий план, поступаючись місцем головному виду — навчанню та перенавчанню безробітних. Незважаючи на безробіття, в країні уже в перші роки індустріалізації відчувалася нестача кваліфікованої робочої сили. Особливо багато робітників потребувала зростаюча рік у рік будівельна промисловість. Головним засобом допомоги безробітним стає навчання і перенавчання безробітних тієї професії, яка потрібна була народному господарству.

У 1925/26 р. РНК УРСР виділила цільовим призначенням 513 тис. крб. на навчання безробітних²². За чотири роки витрати значно збільшилися, досягнувши в 1929/30 р. 13 млн. крб., або близько 78% суми, призначеної на боротьбу з безробіттям²³.

До початку першої п'ятирічки були досягнуті певні успіхи в боротьбі з безробіттям, але кількість безробітних залишалася значною. Питання про зменшення безробіття було поставлено у першому п'ятирічному плані. У доповіді на II конференції КП(б)У (1929 р.) «Про п'ятирічний план розвитку народного господарства України» В. Я. Чубар підкреслював, що це величезна проблема, яку слід розв'язати, щоб уникнути негативного впливу аграрного перенаселення на наш поступальний розвиток²⁴.

Затверджений конференцією п'ятирічний план по праці побудовано на максимально можливому використанні трудових ресурсів. Та все ж на кінець п'ятирічки по вихідному варіанту Держплан та Планове бюро НКП УРСР планували зниження безробіття на 7,7% проти 1927/28 року²⁵, тобто на облік бірж праці мало бути 282,2 тис. чол. За оптимальним варіантом скорочення безробіття планувалося на 20—25%²⁶.

Вирішальне значення для ліквідації безробіття мав розвиток соціалістичної індустрії. Трудящі України під керівництвом Комуністичної партії уже в перші два роки п'ятирічки добилися значного перевиконання планових завдань. Переважний розвиток важкої промисловості, небувалий розмах будівництва заводів і фабрик викликали величезний попит на робочі руки. Уже в 1928/29 р. він перевищує пропонування праці. Сума пропонувань в 1928/29 р. залишається на рівні 1927/28 р., а попит зростає на 32,6%²⁷. Загальна кількість робітників державної про-

²² ЦДАЖР УРСР, ф. 2623, оп. 2, од. зб. 780, арк. 17.

²³ Там же, оп. 5, од. зб. 3187, арк. 7.

²⁴ Друга конференція КП(б)У. Стенографічний звіт. Держвидав України, 1929, стор. 315.

²⁵ Труд в пятилетнем плане развития народного хозяйства УССР, стор. 9.

²⁶ Там же, стор. 10.

²⁷ ЦДАЖР УРСР, ф. 177, оп. 3, од. зб. 3194, арк. 26.

мисловості збільшилася за два роки п'ятирічки з 555 до 695 тис. чол.²⁸

Другий рік п'ятирічки особливо гостро поставив питання про забезпечення промисловості кваліфікованими кадрами. У 1930 р. органи НКП не змогли задовольнити заявки в першому кварталі на 5 650 робітників, у другому — на 14 202, у третьому — на 98 428 робітників²⁹. Ще гостріше стояло питання про забезпечення будівництва робочою силою.

На листопад 1930 р. прямий дефіцит становив 70 тис. чол.³⁰ Донбасові для виконання підвищеної програми необхідно було 82 тис. чол. Фактично працювало у вересні—жовтні 1930 р. 67 371 чол., тобто 82%³¹.

Змінилося становище і на селі. Початок масової колективізації, ліквідація куркульства як класу звільняли бідноту та середняка від куркульської кабали, підвищуючи їх матеріальний рівень.

На 1 лютого 1931 р. колективний сектор охоплював 39,2% селянських господарств і 44,6% землі при плані 30%³². Значні досягнення спостерігалися і в будівництві радгоспів. Площа їх зросла більш ніж наполовину порівняно з 1929 р., досягши в 1930 р. 2,9 млн. га. Це на 119% перевищує планові дані³³. У зв'язку з цим зросла потреба в кваліфікованих кадрах і на селі. Лише бухгалтерських працівників колгоспи потребували на березень 1930 р. 35 383 чол.³⁴

Достроковому виконанню п'ятирічки по труду сприяли також додаткові заходи, проведені партією та урядом. Це, по-перше, перехід української промисловості на семигодинний робочий день, що почався з другого кварталу 1928/29 р. і супроводився збільшенням кількості зайнятих робітників (додатково потрібно було 15 тис. нових робітників)³⁵. 22 серпня 1929 р. РНК СРСР прийняла рішення про перехід на безперервне виробництво підприємств та установ країни³⁶. Поряд із зміцненням економіки країни, кращим використанням існуючого устаткування, гарантією норми відпочинку, запровадження безперервного виробництва привело до збільшення найманої праці. Тільки ценова промисловість України втягу-

²⁸ Два роки п'ятирічки УРСР. Матеріали до звіту уряду XII з'їздові Рад. Харків, 1931, стор. 57.

²⁹ Там же, стор. 133.

³⁰ Два роки п'ятирічки УРСР, стор. 137.

³¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2623, оп. 5, од. зб. 3334, арк. 86.

³² Два роки п'ятирічки УРСР, стор. 33.

³³ Там же.

³⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 2623, оп. 5, од. зб. 3508, арк. 148.

³⁵ М. Потапов. Семигодинний робочий день в українській промисловості. Держтрудвидав України, 1930, стор. 27.

³⁶ «Вісті НКП УРСР», 1929, № 20.

вала додатково 30—40 тис. робітників³⁷. Попит на торгових працівників збільшився додатково за 1929/30 р. на 14 104 чол.³⁸

Заходи по культурній революції і, в першу чергу, здійснення загального початкового навчання, збільшення культурно-освітніх установ, лікарень привели до ліквідації безробіття серед інтелігенції. За даними Наркомату освіти УРСР, у 1930/31 навч. р. не вистачало 9100 вчителів³⁹. Про зростання найманої праці в народному господарстві України за два роки п'ятирічки свідчать такі цифри: 1928 р. — 2,2 млн. чол., 1929 р. — 2,4 млн. чол., 1930 р. — 2,8 млн. чоловік⁴⁰.

Все це зумовило зменшення, а потім і ліквідацію безробіття. Даних про кількість безробітних за місяцями 1930 р. в архівах знайти не вдалося. Певне уявлення про зниження числа реєстрованих безробітних дають окремі цифри з фонду НКП УРСР. На 1 лютого 1930 р. стояло на обліку 203 тис. чол., 1 березня — 185,6 тис., на 1 квітня — 149,8 тис., на 1 листопада — 43 тис. чол.⁴¹

Аналіз складу безробітних показує, що з 43 тис. чол. — 23 тис. становили підлітки, які підвищували свій загальноосвітній рівень на курсах підготовки до шкіл ФЗУ і до кінця 1930 р. були прийняті. Отже, вважати їх безробітними не можна. Решту 20 тис. треба віднести до звичайних контингентів, які постійно вливаються в народне господарство. Про те, чи справді багато безробітних шукали в той час роботу, говорить той факт, що за січень — травень 1930 р. на біржі праці зареєстровано було 17 275 відмов від пропонованої праці⁴².

Аналіз складу безробітних, а головне — забезпечення народного господарства робочою силою дозволили ЦК ВКП(б) в постанові від 20 жовтня 1930 р. «Про заходи по плановому забезпеченню народного господарства робочою силою і боротьбі з плинністю», зробити висновок про «повну ліквідацію безробіття в Радянському Союзі»⁴³. У зв'язку з цим біржі праці були реорганізовані в управління кадрів, колективи безробітних ліквідовано, припинено видачу грошової допомоги.

Висновок про ліквідацію безробіття в Радянському Союзі на кінець 1930 р. поставили під сумнів в українській історичній літературі Г. Л. Фролова, М. В. Бельська та В. М. Довгопол. Причому, ні Г. Л. Фролова, ні М. В. Бельська не обґрунтовують свої докази, а без будь-яких підстав вказують на пізніші стро-

³⁷ ЦДАЖР УРСР, ф. 2623, оп. 4, од. зб. 1877, арк. 49.

³⁸ Там же, оп. 5, од. зб. 2808, арк. 49.

³⁹ Там же, оп. 4, од. зб. 3226, арк. 99.

⁴⁰ Два роки п'ятирічки УРСР, стор. 57.

⁴¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2623, оп. 5, од. зб. 3187, арк. 2; оп. 4, од. зб. 2265, арк. 47, 101; оп. 5, од. зб. 2739, арк. 16.

⁴² ЦДАЖР УРСР, ф. 2623, оп. 5, од. зб. 2739, арк. 19.

⁴³ КПСС о профсоюзах, стор. 400.

ки. Так, М. В. Бельська в статті «Зміни у складі робітників важкої промисловості України в роки другої п'ятирічки» стверджує: «Особливо багато селян прийшло на виробництво у 1931—33 рр., у період бурхливого розвитку промисловості і ліквідації безробіття» (підкреслено нами. — Є. Ф.)⁴⁴. З точки зору Г. Л. Фролової, з безробіттям у СРСР покінчено в 1931 році⁴⁵. На цей час указує також і В. М. Довгопол, але на відміну від інших, для доказу справедливості свого твердження він спирається на матеріали довідника «Труд в СССР»⁴⁶.

Автори цього довідника наводять дані про кількість безробітних на 1 серпня 1931 р., але при цьому посилаються на **крайню умовність** (підкреслено нами — Є. Ф.) даних статистики безробіття на 1931 рік. Більш того, двічі (на стор. 9 та 36) зазначається, що на кінець 1930 року безробіття в СРСР було ліквідоване⁴⁷.

Факт ліквідації безробіття на кінець 1930 р. підтверджується і іншими джерелами. Найбільш компетентний орган у питаннях безробіття — НКП УРСР — уже 6 травня 1930 р. на Колегії записав: «У нас по суті безробіття немає»⁴⁸. Виступаючи в червні 1930 р. на XI з'їзді КП(б)У з політичним звітом, Генеральний секретар С. В. Косіор вказав на те, що в теперішній час є гостра нестача робочої сили, а не безробіття⁴⁹.

Так, справді, на кінець 1930 р. в Радянському Союзі уперше було ліквідоване страшне соціальне лихо трудящих — безробіття. Це стало ще одним доказом переваги системи соціалізму над капіталізмом.

БОРотьБА ТРУДЯЩИХ АНГЛІЇ І США ЗА ВІДКРИТТЯ ДРУГОГО ФРОНТУ В ЄВРОПІ

В. І. Сагалаєв

Самовіддана боротьба радянського народу в дні Великої Вітчизняної війни активізувала народні маси в державах антигітлерівської коаліції, в тому числі Англії і США. Комуністичні партії йшли в авангарді руху народних мас за активну допомогу Радянському Союзу, який один протистояв гітлерівській військовій машині. Цього прояву пролетарської солідарності ніколи не забуде радянський народ.

⁴⁴ «Український історичний журнал», 1960, № 1, стор. 50.

⁴⁵ Г. Л. Фролова. Рост рабочего класса Украины в период индустриализации страны (1926—1932 гг.). — «Труды Одесского гидрометеорологического ин-та, вып. XII, 1958, стор. 6.

⁴⁶ В. М. Довгопол. Вказана робота, стор. 145.

⁴⁷ Труд в СССР. Госполитиздат, М.—Л., 1932, стор. 9, 36.

⁴⁸ ЦДАЖР УРСР, ф. 2623, оп. 5, од. зб. 3431, арк. 5.

⁴⁹ XI з'їзд КП(б)У. Стенографічний звіт. Харків, 1930, стор. 252.

Генеральний секретар ЦК КПРС тов. Л. І. Брежнев у доповіді «50 років великих перемог соціалізму» говорив: «Ми нічого не забули з літопису цієї героїчної епопеї. Ми пам'ятаємо вклад у перемогу над спільним ворогом народів Польщі, Югославії, Англії, Франції, Чехословаччини, США та інших країн — учасниць антигітлерівської коаліції»¹.

Комуністичним партіям Англії і США під час війни довелося переборювати серйозні труднощі. Реакція переслідувала комуністів, вимагала заборонити їхню роботу, намагалася скомпрометувати їхню діяльність. Та незважаючи на труднощі, комуністичні партії боролися проти фашизму і проти внутрішньої реакції.

Як відомо, реакційні кола Англії і США бажали не розгрому фашистської Німеччини, а лише послаблення її, придушення конкурентів і встановлення свого панування над світом. Їхня політика щодо Радянського Союзу була зрадницькою. У. Фостер відзначав: «На знак «вдячності» за врятування Англії запеклий гонитель «червоних» і лжепатріот Черчілль при підтримці американських реакціонерів зрадив російських союзників, навмисне саботуючи відкриття другого фронту і відтягнувши його на 18 місяців. Це коштувало Червоній Армії мільйонів зайвих жертв. Черчілль та його американські друзі хотіли настільки ослабити Червону Армію, щоб у післявоєнний період вона не могла серйозно перешкодити здійсненню їхніх імперіалістичних планів завоювання світового панування»².

Інакше дивилися на відкриття другого фронту — цю найважливішу проблему у стосунках союзників — трудящі маси Англії і США. Другий фронт вони розцінювали як найправильніший і найшвидший шлях до розгрому гітлерівської Німеччини, до скорочення строків війни і таким чином — до зменшення людських жертв.

Робітничий клас Англії і США, розгорнувши під керівництвом комуністичних партій широку боротьбу за подання матеріальної допомоги Радянському Союзові і за відкриття другого фронту, мужньо виконував свій патріотичний та інтернаціональний обов'язок. Всеанглійська конференція цехових старост у жовтні 1941 р. від імені трьох мільйонів робітників вимагала від британського уряду активної боротьби проти гітлерівської Німеччини шляхом вторгнення у Західну Європу. У прийнятій конференцією резолюції говорилося: «Національна конференція наполягає на якомого швидшому відкритті Західного фронту проти Гітлера. Ми з свого боку обіцяємо продовжувати наші зусилля по збільшенню випуску продукції, будемо певними в то-

¹ Л. І. Брежнев. Пятдесят років великих перемог соціалізму. Політвидав України. К., 1967, стор. 20.

² У. Фостер. Закат мирового капитализма. Госполитиздат, М., 1959, стор. 26.

му, що це стане гарантією не тільки успішного постачання наших власних військ, але матеріальної допомоги російському союзникові»³.

З вимогою найшвидшого відкриття другого фронту виступили солдати англійських збройних сил. Вони говорили, що готові негайно перейти до активних дій, аби допомогти радянським друзям і прискорити переможне закінчення війни. Солдати гарнізону міста Лланеллі у вітальному листі воїнам Ленінградського фронту у жовтні 1941 р. писали: «Ми запевняємо вас, що готові атакувати фашистських злочинців на будь-якому фронті і обіцяємо воювати з такою самою доблестю, як ваші червоноармійці, з такою самою мужністю, як моряки Червоного флоту, з такою самою відвагою, як льотчики радянської авіації, щоб знищити на суші, на морі і в повітрі смертельного ворога людської свободи — гітлерівський фашизм»⁴.

Патріотичний рух англійських трудящих за відкриття другого фронту посилювався після того, як гітлерівці зазнали першої великої поразки — під Москвою. Як згадує Гаррі Політ, наступ радянських військ взимку 1941—1942 рр. викликав по всій країні масовий рух солідарності з радянським народом, який «дійсно є видатним за своїм характером»⁵.

У промові по радіо 10 травня 1942 р. Черчилль змушений був визнати, що англійські трудящі, виступаючи за найшвидше відкриття другого фронту, «не виявили вагань і мирних настроїв, які в інших країнах і в інших війнах так часто утруднювали дії і підривали енергію уряду»⁶.

По всій Англії проходили мітинги з вимогою відкрити другий фронт. Так, 24 травня 1942 р. на 50-тисячному мітингу в Лондоні у відповідь на заклик лідера англійських комуністів (Уільяма Галлахера — єдиного комуністичного депутата парламенту) з натовпу пролунали дружні вигуки: «Ми не хочемо воювати з німцями в Англії, Шотландії й Уельсі! Ми хочемо бити німців у Німеччині»⁷. У телеграмі жінок Англії антифашистському комітетові радянських жінок говорилося: «Ми також готові виступити поряд з чоловіками, щоб завдати удару на заході одночасно з вашими ударами на Сході»⁸.

7 серпня 1942 р. робітники 78 підприємств Великого Лондона передали Черчиллю лист, в якому говорилося: «Ми не можемо більше допускати, щоб один Радянський Союз зазнавав усіх страждань. Наша країна в небезпеці, нашу честь поставле-

³ Labour Monthly, 1941, November, vol. 23, № 11, стор. 467.

⁴ «Известия», 23 вересня 1941 р.

⁵ Labour Monthly, 1942, vol. 24, № 1, стор. 15.

⁶ У. Черчилль. Речь по радио 10 мая 1942 г. Госполитиздат. М., 1942.

⁷ «Дейли Уоркер», 25 травня 1942 р., Нью-Йорк.

⁸ «Правда», 6 червня 1942 р.

но на карту, а становище надзвичайно серйозне. Якщо другий фронт не буде відкрито негайно, то надалі може бути надто пізно. Ми вимагаємо дій»⁹.

По всій Англії проходили масові мітинги в підтримку боротьби радянського народу¹⁰. У січні 1943 р. Компартія Англії виступила із заявою, в якій поставила вимогу відкрити другий фронт у Європі. «Чудові успіхи Червоної Армії надихають народи Англії і США і кличуть їх до дії. Народи Європи, які з неухильно зростаючою сміливістю й ініціативою борються проти фашистських розбійників, дивляться на нас. Нам не можна гаяти час. Другий фронт в Європі — ось шлях до перемоги над Гітлером у 1943 році»¹¹.

У другій половині 1942 — на початку 1943 р. боротьба за відкриття другого фронту набуває все більш масового характеру. Англійський публіцист Кеннет де Курсі, відомий своїми правими поглядами, 1 лютого 1943 р. писав: «Тиск на Англію щодо відкриття другого фронту на континенті постійно збільшується, і слід думати, перевищить тиск 1941 і 1942 років... Цього року значно більша кількість людей висловлюється за другий фронт»¹².

Сотні тисяч англійців на численних мітингах вимагали від уряду негайного вторгнення в Європу, підкреслюючи, що другий фронт має значення не тільки для Радянського Союзу, а й є життєво необхідним для Великобританії, бо це єдиний шлях до перемоги над гітлеризмом. Рузвельт і Черчілль одержували багато листів і резолюцій, в яких висловлювалося занепокоєння у зв'язку із затримкою відкриття другого фронту і містився заклик прискорити перемогу шляхом негайного вторгнення у Західну Європу.

Розгорнувши широку кампанію за відкриття другого фронту, трудящі маси, очолювані комуністами, подали велику допомогу Радянському Союзу. У маніфесті, присвяченому 1 Травня 1942 р., Компартія Англії закликала: «Все для перемоги!.. Перемога може бути досягнута, якщо об'єднати ресурси союзних країн і зосередити сили проти німецько-фашистської армії. За другий фронт у Європі! Це єдиний шлях до перемоги»¹³.

Ось як змальовує боротьбу англійського народу за другий фронт у Європі радянський військовий кореспондент Д. Крамін, що побував в Англії восени 1943 р. «На парканах, на будинках, навіть на бруківці в робітничих районах Лондона, Манчестера, Ліверпуля давно вже з'явилися написи з вимогою від-

⁹ «Правда», 8 серпня 1942 р.

¹⁰ «Правда», 4 вересня 1942 р.

¹¹ «Коммунистический Интернационал», 1943, № 1, стор. 73—74.

¹² Н. И. Майский. Проблема второго фронта в англо-американской историографии. — «Вопросы истории», 1958, № 1, стор. 61.

¹³ «Коммунистический Интернационал», 1942, № 34, стор. 103.

криття другого фронту. На довгому паркані, який оточує залізні колії в Хаммерсміті, яснів лозунг, написаний ще в 1941 році аршинними літерами білою фарбою, що не змивається: «Допоможіть росіянам! Заберіть мюнхенців Мур-Брабазона і Мона з уряду!».

В Ізмінгтоні, на брудній стіні, що тягнеться від вокзалу Кінгс-Кросс на північ, чітко білів пізніший заклик: «Відкрийте другий фронт тепер, в 1942 році!».

Частіше зустрічалися написи ще більш пізнього часу: «Припиніть саботаж другого фронту!», «Не підводьте росіян!», «Завдайте удару на Заході!», «Вилазьте з італійського бруду, рухайтесь через канал у Францію!».

Так можна було з цих написів відновити історію боротьби за відкриття другого фронту¹⁴.

У. Черчілль у своїх мемуарах визнає, що ранками на будинках Лондона виднілися величезні написи, які вимагали відкриття другого фронту¹⁵. Черчілль у виступі по радіо в травні 1942 р. захоплювався стійкістю трудящих Англії у боротьбі за відкриття другого фронту. Однак у післявоєнних мемуарах він дав зовсім іншу оцінку цій патріотичній вимозі англійських робітників, у тому числі й комуністів. Нагадавши, що Радянський уряд вимагав відкриття другого фронту вже влітку 1941 р., він наклепницьки заявляє: «Англійські комуністи, які досі намагалися завдати якомога більшої шкоди і на наших промислових підприємствах, що їм не дуже й вдавалося, і засуджували «капіталістичну й імперіалістичну війну», раптом знову різко змінили позицію і стали вишкрябувати на стінах і парканах лозунги: «Негайно відкрити другий фронт!»¹⁶.

Великого розмаху боротьба за другий фронт набула серед американських робітників. Висловлюючи думку трудящих США, орган Компартії США «Дейлі Уоркер» відзначав у ті дні: «Другий фронт має значення не тільки для Радянського Союзу. Для США та їх союзників другий фронт зараз відкрив би можливість перемоги об'єднаних націй. Незважаючи на великі втрати Радянського Союзу, він, безумовно, розгорнув би контрнаступ, якби було ослаблено тиск під Сталінградом»¹⁷.

У червні 1942 р. 500 тисяч робітників Нью-Йорка вийшли на вулицю, демонструючи свою солідарність з Радянським Союзом. Учасники всіх інших маніфестацій, що відбулися в багатьох містах влітку 1942 р., незмінно несли лозунги: «За негайне відкриття другого фронту!»¹⁸. При цьому вони запевняли уряд США у готовності населення міста піти на будь-які жертви, не-

¹⁴ Д. Краминов. Правда о втором фронте. М., 1958, стор. 26—27.

¹⁵ W. S. Churchill. The Second World War, vol. 3, стор. 339.

¹⁶ Там же.

¹⁷ Daily Worker, 8 листопада 1942 р.

¹⁸ Daily Worker, 31 липня 1942 р.

обхідні для організації активних наступальних операцій союзників на Європейському континенті¹⁹.

У цій справедливій боротьбі робітники США підтримували робітників Англії. Так, учасники мітингу у Нью-Йорку 23 липня 1942 р. телеграфували робітникам Лондона: «Робітники, що зібралися сьогодні на Медісон-сквер-парк, представляючи 500 000 робітників Великого Нью-Йорка, посилають братні вітання робітникам, які зберуться на Трафальгар-сквер у неділю і представлятимуть 500 000 робітників Великого Лондона. Хай ці два грандіозних мітинги зцементують солідарність, яка прирече на загибель Гітлера, держави Осі при негайному відкритті другого фронту»²⁰.

У США й Англії постійно проходили мітинги, на яких народ вимагав від своїх урядів рішучих дій. Але уряди залишалися глухими до цих вимог. Як відомо, другий фронт не було відкрито ні в 1942, ні в 1943 році. Вільнолюбним народам ця затримка коштувала багатьох мільйонів людських життів, а англійські й американські мільярдери продовжували рахувати прибутки. Наприклад, американські мільярдери, за явно заниженими офіційними даними, одержали 52 млрд. доларів прибутку, причому дві третини цієї суми припадають на останні роки війни²¹.

З вини правлячих кіл Великобританії, і передусім У. Черчілля, а також деяких впливових державних діячів США, які, хоча й виступали за другий фронт, та в кінцевому рахунку підтримували англійського прем'єр-міністра, не були використані сприятливі можливості, створені перемогою Радянської Армії під Москвою, наступною героїчною боротьбою радянських військ і розгромом німецько-фашистських загарбників під Сталінградом і Курськом.

Виявилось, що сили, які добивалися виснаження Радянського Союзу в його єдиноборстві з Німеччиною, щоб використати цю обставину для здійснення своїх імперіалістичних задумів після війни, були ще досить впливовими у США і в Англії. Через цю злочинну політику ще багато місяців лилася кров на ратних полях Європи.

Перемоги Червоної Армії на радянсько-німецькому фронті, а також посилення національно-визвольного руху в країнах Західної Європи, особливо у Франції та Італії, змусили правлячі кола США й Англії прискорити відкриття другого фронту в Європі. «І коли, зрештою, Сполучені Штати і Англія 6 червня 1944 р. відкрили на Заході другий фронт, армії Гітлера були вже повністю розгромлені росіянами. Двом західним державам,

¹⁹ «Правда», 20 серпня 1942 р.

²⁰ «Дейли Уоркер», 23 липня 1942 р. Нью-Йорк.

²¹ Л. Н. Новиков. Очерки международных отношений в период второй мировой войны. М., 1958, стор. 183—184.

по суті, залишалося лише провести велику операцію по очищенню території від залишків гітлерівських військ»²².

Таким чином, відкриття другого фронту західними союзниками було прискорене передусім завдяки славним перемогам Радянської Армії на радянсько-німецькому фронті — головному фронті війни. Та разом з цим активізація бойових дій англо-американських військ означала, що багаторічна боротьба народних мас США й Англії за другий фронт увінчалася успіхом.

ПАРТІЙНЕ КЕРІВНИЦТВО ВІДНОВЛЕННЯМ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПОЛІТИЧНИМ ЗМІЦНЕННЯМ КОМСОМОЛЬСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ У РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ (1943—1945 рр.)

Р. І. Киричок

Питання про відновлення та організаційно-політичне зміцнення комсомольських організацій на території України у період Великої Вітчизняної війни, керівництво цією роботою з боку партійних організацій ще не знайшли достатнього висвітлення в працях істориків нашої республіки. Незважаючи на чималу літературу, присвячену історії Великої Вітчизняної війни, ця проблема досі залишається найменш розробленою і в українській історіографії. Вона лише частково висвітлюється в деяких історико-партійних дослідженнях, монографіях і статтях¹.

У даній статті робиться спроба показати, як у надзвичайно складних умовах війни під керівництвом Комуністичної партії йшов процес відродження комсомольських організацій на звільненій території України, їх організаційного й політичного зміцнення, широке розгортання їх діяльності відповідно до завдань воєнного часу.

Відновлення діяльності комсомольських організацій України, як і інших громадських організацій, було одним з першо-

²² Уильям З. Фостер. Очерк политической истории Америки. ИЛ. М., 1955, стор. 611.

¹ М. Г. Пушкаренко. Відродження комсомольських організацій і розгортання їх діяльності у визволених районах України. (1943—1945 рр.).— Наукові праці з історії КПРС. Вип. 30. Вид-во КДУ, 1969; В. Д. Яценко. Відновлення та організаційно-політичне зміцнення комсомольських організацій республіки.— «Український історичний журнал», 1969, № 6; Історія ЛКСМУ, «Молодь», К., 1968; П. Тронько. Подвиг твоїх батьків. «Молодь», К., 1968; Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941—1945 рр. т. 3, Політвидав України, К., 1969; П. Денисенко. Комуністична партія України — організатор відбудови народного господарства республіки (1943—1945 рр.), Політвидав України, К., 1968; М. О. Буцько, О. С. Масний. В ім'я перемоги. Вид-во КДУ, 1967; М. Ф. Хорошайлов. На відбудові «Донбас», Донецьк, 1966.

чергових завдань на початку 1943 року, у період широкого наступу Радянської Армії на фронтах Великої Вітчизняної війни. І це не випадково: саме комсомольські організації, згуртовуючи навколо себе молодь у визволених районах України, були тією надійною силою, на яку спиралась Комуністична партія, організовуючи допомогу фронту, відновлюючи господарське життя у зруйнованих районах.

Керуючи роботою підпільних обкомів та райкомів партії і комсомолу, партійними і комсомольськими організаціями партизанських загонів, які піднімали населення окупованих районів на активну боротьбу проти загарбників, ЦК КП(б)У разом з ЦК ЛКСМУ у тяжкі для українського народу часи німецької окупації накреслили ряд заходів по створенню керівних комсомольських органів і відновленню діяльності комсомольських організацій республіки. Особлива увага при цьому зверталась на добір, підготовку і розстановку керівних комсомольських кадрів, і перш за все — для апаратів ЦК, обкомів та райкомів ЛКСМУ. Тільки в січні—лютому 1943 р. уповноваженими ЦК ВКП(б) і представниками ЦК КП(б)У та ЦК ЛКСМУ при активній участі партійних та комсомольських організацій східних областей країни було виділено для партійної, радянської і комсомольської роботи на Україні близько 5 тисяч чоловік, з яких майже 3 тисячі до квітня 1943 р. прибули на Україну².

Вони становили резерв партійних і комсомольських кадрів, з яких формувалися оперативні групи для районів, що звільнялися від фашистської окупації. Уже на 16 травня 1943 р. було відібрано для 23 областей України 754 секретаря міськомів та райкомів комсомолу, 100 секретарів обкомів комсомолу³. На 10 жовтня 1943 р. у звільнені міста і райони республіки направлено для роботи 8631 керівний працівник, з них 791 — комсомольських⁴.

Велику увагу приділяли ЦК КП(б)У і обкоми партії підготовці і перепідготовці керівних комсомольських кадрів. Так, у 1943 р. на міжобласних партійних курсах у Новосибірську підготовлено 125 чол., Саратові — 75 чол., Казані — 35 чол.⁵ У 1944 р. на курсах при ЦК КП(б)У і ЦК ЛКСМУ навчалося 648 комсомольських працівників, до 700 чол. пройшли перепідготовку на короткотермінових курсах при обкомах партії, кількість слухачів комсомольського відділення республіканської річної партійної школи при ЦК КП(б)У дорівнювала 130 чол.⁶ Про велику роботу, яку провели ЦК КП(б)У, обласні партійні

² П. І. Денисенко. КП України — організатор відбудови народно-господарства республіки. Політвидав України, К., 1968, стор. 24.

³ ПА ІПП ЦК КП України, ф. 7, оп. 3, од. зб. 881, арк. 40.

⁴ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 8, од. зб. 240, арк. 27.

⁵ ПА ІПП ЦК КП України, ф. 7, оп. 3, од. зб. 911, арк. 78.

⁶ Там же, оп. 2, од. зб. 113, арк. 104.

комітети по добору, підготовці і розстановці партійних і комсомольських кадрів свідчить той факт, що в 1943—1945 рр. для всіх ланок роботи на Україні було дібрано і підготовлено близько 300 тисяч керівних працівників ⁷.

Велика організаторська робота ЦК КП(б)У, який здійснював повсякденне і безпосереднє керівництво справами комсомолу республіки, сприяла швидкому відновленню комсомольських органів і організацій, уникненню і серйозних помилок у цій роботі на місцях.

Уже в березні 1943 р. в республіці діяли 4 обкоми комсомолу: Луганський, Донецький, Харківський і Сумський, трохи пізніше — Дніпропетровський і Запорізький ⁸. Обкоми комсомолу проводили реєстрацію комсомольців і відновлювали або заново створювали комсомольські організації. Так, наприкінці серпня 1943 р. у 18 звільнених районах Харківської області було зареєстровано 5226 комсомольців, які об'єднувались у 201 первинну організацію, а на 20 грудня після визволення області їх було вже 1385 ⁹.

На 15 березня 1944 р. у 15 визволених областях республіки відновили роботу 13 273 первинних комсомольських організацій, що об'єднували 147 732 комсомольці ¹⁰. А на 1 січня 1946 р. республіканська організація складалася з 24 обласних комітетів ЛКСМУ, 76 міськкомів комсомолу, 78 міськрайкомів і 744 райкомів ЛКСМУ, які здійснювали керівництво 51 051 первинними комсомольськими організаціями ¹¹.

Велику допомогу комсомолу у створенні і зміцненні його організацій, в розгортанні роботи серед молоді надавали партійні організації. Так, бюро Ворошиловградського обкому КП(б)У 23 квітня 1943 р. прийняло важливе рішення «Про взяття до номенклатури міськкомів, райкомів партії секретарів первинних комсомольських організацій», а також надіслало лист обкому партії, МК і РК КП(б)У про поліпшення партійного керівництва комсомолом ¹².

Рішення бюро Київського обкому партії від 25 березня 1944 р. зобов'язувало всі райкоми партії ввести в номенклатуру РК КП(б)У секретарів колгоспних комсомольських організацій і в місячний строк затвердити їх на засіданнях бюро ¹³.

Робота комсомольських організацій була в центрі уваги Харківського обкому КП(б) України, який за 1943—1945 рр. кілька

⁷ П. І. Денисенко. Вказана робота, стор. 25.

⁸ М. О. Буцько, О. С. Масний. В ім'я перемоги. Вид-во КДУ, 1967, стор. 63.

⁹ ПА ІІП ЦК КП України, ф. 7, оп. 2, од. зб. 5, арк. 172.

¹⁰ Там же, ф. 1, оп. 18, од. зб. 407, арк. 12.

¹¹ Там же, ф. 7, оп. 2, од. зб. 257, арк. 45, 69.

¹² Партархів Ворошиловградського обкому КП України, ф. 179, оп. 2, од. зб. 334, арк. 32.

¹³ Київський облпартархів, ф. 5, оп. 1, од. зб. 394, арк. 8.

разів слухав звіти райкомів партії і обкому комсомолу, а також розв'язував окремі питання, пов'язані з роботою комсомолу. Так, 5 червня 1943 р. обком КП(б)У обговорив питання «Про роботу Харківського обкому ЛКСМУ по керівництву райкомами і первинними організаціями комсомолу», вказавши на окремі недоліки. Бюро обкому партії зобов'язало секретарів РК КП(б)У брати особисту участь у засіданнях бюро райкомів комсомолу, нарадах, зборах і активах первинних комсомольських організацій¹⁴.

10 січня 1944 р. бюро ОК КП(б)У знову заслухало питання «Про керівництво райкомами КП(б)У Харківської області комсомольськими організаціями» і викрило ряд недоліків у роботі деяких райкомів партії, які недостатньо допомагали комсомольським організаціям, мало залучали їх до розв'язання важливих політико-господарських завдань, а партійний актив — до проведення бесід серед комсомольців і молоді. Бюро ОК КП(б)У зобов'язало райкоми партії і первинні парторганізації посилити допомогу комсомольським організаціям, систематично проводити інструктаж, виступати перед молоддю з доповідями на політичні теми, добиватися поліпшення політико-виховної роботи серед комсомольців і молоді¹⁵.

Велику увагу роботі комсомолу приділяв також Чернігівський обком КП(б)У. У рішенні від 24 листопада 1943 р. «Про організаційне зміцнення комсомольських організацій і політичне виховання молоді» було зазначено, що в умовах, коли в області значно зменшилася кількість первинних партійних організацій, особливо в колгоспах, зростає роль і відповідальність комсомолу за проведення в життя партійних директив¹⁶. Бюро обкому партії зобов'язало МК і РК партії до 15 грудня відновити роботу комсомольських організацій на підприємствах, в установах, школах, колгоспах і радгоспах, а також організувати роботу по створенню нових комсомольських організацій там, де їх немає.

Ці рішення відіграли вирішальну роль у швидкому відновленні комсомольських організацій, розгортанню їх діяльності в звільнених районах республіки.

Партійні організації часто обговорювали питання, пов'язані з роботою комсомольських організацій. Так, 18—19 травня 1945 р. пленум Дніпропетровського обкому КП(б)У заслухав звіт обкому комсомолу¹⁷ і дав глибокий аналіз діяльності обкому ЛКСМУ, вказавши на недоліки в його роботі, зокрема, в проведенні масово-політичної роботи серед молоді і створенні комсомольських організацій в колгоспах. Пленум зобов'язав МК, РК партії та первинні партійні організації поліпшити керів-

¹⁴ Харківський облпартархів, ф. 2, оп. 1, од. зб. 613, арк. 251—254.

¹⁵ Там же, од. зб. 641, арк. 53—56.

¹⁶ ПА ІІП ЦК КП України, ф. 7, оп. 2, од. зб. 111, арк. 4.

¹⁷ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 45, од. зб. 2058, арк. 241-247.

ництво комсомолом. Після пленуму обкому пройшли міські та районні збори комсомольського активу, доповідали на яких секретарі партійних комітетів. На них були прийняті розгорнуті рішення і затверджено заходи по поліпшенню роботи комсомольських організацій.

Це позитивно вплинуло на роботу обласної комсомольської організації, лави її значно зросли. Якщо на 1 травня 1945 р. в області працювало 2733 первинні комсомольські організації, які охоплювали 49 694 комсомольців, то на 1 листопада їх було вже 3100, з них 1326 — колгоспних, де перебувало на обліку 59 964 чол.¹⁸

Велику допомогу надавали обласні та міські комітети партії і в інших областях республіки. Досить сказати, що тільки в 1944 р. на засіданнях бюро обкомів КП(б) України було обговорено 316 питань, пов'язаних з роботою комсомольських організацій¹⁹.

В організаційно-політичному зміцненні комсомольських організацій важливе значення мали перші після звільнення території України вибори керівних комсомольських органів, що проходили за рішенням ЦК КП(б)У та ЦК ЛКСМУ з 25 січня по 1 квітня 1945 року. Партійні організації республіки здійснювали безпосереднє керівництво підготовкою і проведенням звітно-виборчої кампанії. Так, в Харківському обкомі КП(б)У питання про вибори в комсомольських організаціях обговорювалося на нараді секретарів райкомів партії, в усіх районах області відбулися наради секретарів первинних партійних організацій.

Чернігівський обком партії зобов'язав кожного секретаря райкому КП(б)У бути уповноваженим на виборах у своєму районі. Увесь партійний актив м. Чистякове (зараз м. Торез) Сталінської області прикріпили до первинних комсомольських організацій для подання практичної допомоги. Питання про хід звітно-виборчих зборів в області двічі обговорювалось на засіданні бюро Київського обкому КП(б)У²⁰. На зборах первинних комсомольських організацій, комсомольських конференціях виступали керівні партійні працівники: секретарі, члени бюро міськкомів та райкомів партії. Все це сприяло організованості в проведенні звітів і виборів, підвищувало авторитет комсомольських організацій.

Звіти і вибори в 38 591 комсомольській організації республіки пройшли на високому ідейно-політичному рівні, викликали високу активність комсомольців²¹. Про це свідчить той факт,

¹⁸ Дніпропетровський облпартархів, ф. 22, оп. 2, од. зб. 389, арк. 351.

¹⁹ Підраховано автором на основі матеріалів ПА ІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 18, од. зб. 280, арк. 7—51.

²⁰ Київський облпартархів, ф. 5, оп. 1, од. зб. 503, арк. 47; од. зб. 427, арк. 44.

²¹ ПА ІІП ЦК КП України, ф. 7, оп. 2, од. зб. 167, арк. 101.

що за час підготовки та проведення виборів до комсомолу вступило 98 761 чол. і було створено 6083 нових комсомольських організацій²². Вибори показали, що комсомольські організації нагромадили значний досвід роботи, організаційно зміцніли, посилили зв'язки з широкими масами молоді. На звітно-виборчих зборах були присутні 86% усіх комсомольців, з них 43% взяли участь в обговоренні звітів²³.

Вибори стали перевіркою ділових і політичних якостей комсомольських працівників. Було обрано 9053 секретаря комітету комсомолу та 26 695 секретарів первинних комсомольських організацій²⁴. На звітно-виборчих районних та міських конференціях і зборах було обрано 2351 секретарів міськкому та райкому комсомолу, з них 835 чол. — учасники Великої Вітчизняної війни, 977 чол. — члени та кандидати ВКП(б)²⁵.

Звітно-виборчі збори, районні та міські конференції одночасно допомогли викрити і ряд недоліків у роботі комсомольських організацій. Свідченням цього є те, що роботу 20 райкомів комсомолу і 4765 первинних комсомольських організацій за звітний період було визнано незадовільною²⁶. При цьому вказувалося на слабке керівництво первинними комсомольськими організаціями з боку райкомів та міськкомів комсомолу, внаслідок чого значна частина комсомольських організацій, особливо сільських, були організаційно слабкі, нечисленні і зростали повільно. Тому центральні партійні і комсомольські органи вказували обкомам та райкомам на необхідність посилити масово-політичну та організаційну роботу серед молоді.

4 жовтня 1945 р. ЦК ЛКСМУ ухвалив постанову «Про зростання та організаційне зміцнення первинних комсомольських організацій». Вона підкреслювала необхідність створити міцні осередки на всіх підприємствах, в учбових закладах, колгоспах, радгоспах та МТС²⁷.

Відновлення й організаційно-політичне зміцнення комсомольських організацій України було проведено в надзвичайно короткі строки. Комсомольські організації республіки, зміцнивши свої ряди організаційно і політично, під керівництвом Комуністичної партії розгорнули боротьбу за видобуток вугілля і металу, за виробництво машин, верстатів, за відродження і розквіт рідного краю.

Керуючись постановою ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 21 серпня 1943 р. «Про невідкладні заходи по відбудові господарства

²² ПА ІП ЦК КП України, ф. 7, оп. 2, од. зб. 167, арк. 101.

²³ Там же, стор. 101.

²⁴ Там же, стор. 141.

²⁵ Там же, стор. 150.

²⁶ Там же, стор. 102.

²⁷ Там же, од. зб. 170, арк. 91.

в районах, визволених від німецької окупації»²⁸, Центральний комітет ЛКСМУ, обкоми, міськкоми і райкоми комсомолу провели велику мобілізаційну роботу серед молоді по залученню її до відбудови промисловості, транспорту та сільського господарства республіки.

Таким чином, завдяки повсякденному і безпосередньому керівництву партійних організацій комсомол України в роки Великої Вітчизняної війни у надзвичайно короткі строки відновив свої організації, зміцнив їх організаційно і політично, прийняв до своїх лав десятки тисяч юнаків і дівчат, відігравши значну роль у відродженні зруйнованого війною народного господарства республіки.

ПРЕСА КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ — ПРОТИ СУЕЦЬКОЇ ВОЄННОЇ АВАНТЮРИ 1956 РОКУ

В. О. Корнілова

За сучасних умов, коли зростає авторитет комуністичних і робітничих партій у всьому світі, дослідження різних сторін розвитку міжнародного руху набуває особливого значення. У документі «Завдання боротьби проти імперіалізму на сучасному етапі і єдність дій комуністичних і робітничих партій, усіх антиімперіалістичних сил», прийнятому міжнародною Народою комуністичних і робітничих партій у Москві 17 червня 1969 р., сказано: «Комуністи вважають дуже актуальним тепер завданням — посилити викриття злочинної політики імперіалізму, підвищити пильність громадськості щодо його агресивних намірів і планів»¹.

Провідну роль у здійсненні цього завдання відіграє преса комуністичних партій, зокрема Комуністичної партії Великобританії. Спеціальних праць, присвячених даній темі, у сучасній історичній літературі немає. Окремі її аспекти досліджуються радянським істориком І. І. Жигаловим², у монографіях і стат-

²⁸ КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК, ч. III, изд. 7-е. Госполитиздат, М., 1954, стр. 437—474.

¹ Міжнародна Народа комуністичних і робітничих партій. Документи і матеріали Москва, 5—17 червня 1969 р. Політвидав України, К., 1969, стор. 292.

² И. И. Жигалов. Великобритания: народ и внешняя политика. «Наука», М., 1967; Иого ж. Прогрессивные силы Великобритании в борьбе за разоружение и мир (1956—1964). «Наука», М., 1965; Иого ж. Свежий ветер над Британией. Одесское книжное изд-во, 1963; Иого ж. Борьба рабочего класса и Компартии Великобритании против суецкой авантюры 1956 г. — «Новая и новейшая история», 1964, № 6, стор. 12—26; Иого ж. Вопросы войны и мира и идеологическая борьба Коммунистической партии Великобритании (1955—1964). — «Новая и новейшая история», 1965, № 3, стор. 35—47; Иого ж. Борьба в тред-юнионах Великобритании по вопро-

тях якого показано боротьбу Компартії Великобританії проти суецької воєнної авантюри. Певний інтерес для висвітлення ролі, яку відіграли комуністична і буржуазна преса в період суецької авантюри 1956 р., становить дисертація Г. С. Сергеева «Таймс» — найстаріша щоденна газета Англії та її ідеологічна і політична діяльність у період суецької кризи 1956 року» (МДУ, 1968 р.).

У даній статті зроблено спробу показати, як боролася преса Компартії Великобританії проти підготовки агресії на Середньому Сході, як вона таврувала політику консерваторів, об'єднуючи миролюбні сили країни.

Прагнення єгипетського народу звільнитися від економічної відсталості, небажання бути об'єктом іноземної експлуатації і чужоземного панування зумовили націоналізацію Суецького каналу, яка була вираженням невід'ємного права єгипетського народу самому розпоряджатися природними багатствами своєї країни, відбивала бажання звільнитися від гніту колоніалізму — політичного, воєнного, економічного. 26 липня 1956 р. президент Насер оголосив про рішення націоналізувати Загальну компанію Суецького каналу. У Декреті президента Єгипетської республіки говорилося: «Загальна компанія морського Суецького каналу (Єгипетська акціонерна компанія) націоналізується. Усе її майно, всі права й зобов'язання передаються державі. Усі існуючі органи й комісії її управління розпускаються»³.

Імперіалістичні держави вороже зустріли цей акт єгипетського уряду. Найбільше націоналізація каналу зачепила Великобританію — колишню метрополію Єгипту. Уряд Англії оголосив націоналізацію незаконним актом, колоніальні кола розгорнули пропагандистську кампанію проти Єгипту. Уряд консерваторів бере курс на скинення уряду Насера.

Така політика відкритих воєнних приготувань, здійснювана англійським урядом, вимагала від Компартії Великобританії посилити роботу в масах. Інші партії посіли спершу не зовсім чіткі позиції, бо в самій Англії не було єдності поглядів щодо воєнної інтервенції в Єгипті. Тільки одна партія — Комуністична — зайняла послідовну позицію з даного питання. Вона застерігала англійський народ від кроків, які можуть призвести до катастрофи, неодноразово заявляла про свою солідарність з комуністичними партіями, робітничим і національно-визвольним рухом народів Арабського Сходу в боротьбі за економічне і по-

сам войны и мира (1955—1964). — «Вопросы истории», 1966, № 1, стор. 66—87; Його ж. Движение сторонников мира в Великобритании. «Знание», М., 1965; Його ж. Политика агрессии и прогрессивные силы Великобритании (1955—1964). — «Военно-исторический журнал», 1965, № 8, стор. 93—100.

³ Суэцкий канал. Сборник документов. ИМО, М., 1957, стор. 114.

літичне звільнення від імперіалізму. Друкований орган Компартії газета «Дейлі уоркер» писала в ті дні у передовій статті «Єгиптові необхідна повна свобода для економічного розвитку»: «Завдання британського робітничого руху — дбати про те, щоб англійський, єгипетський та будь-який інший народ мав право і можливість створити свій добробут і покласти край експлуатації іноземними фінансистами»⁴.

3 серпня 1956 р. Політичний комітет Компартії звернувся до народу із заявою, де вказувалося, що життєво важливі інтереси робітничого руху Англії «вимагають приборкання агресивних воєнних намірів», і підкреслювалася необхідність мирного врегулювання проблеми шляхом переговорів. Характеризуючи акт націоналізації каналу, Компартія писала в цій заяві, що «це прогресивний крок, який відповідає інтересам національної незалежності і миру на Середньому Сході»⁵. Газета англійських трудящих «Дейлі уоркер» вмістила 4 серпня на першій сторінці повний текст цієї заяви, яка закінчувалась закликом: «Організуйте надзвичайні мітинги, де тільки можливо! Закидайте Даунінг-стріт телеграмами!»⁶. 23 серпня 1956 р. Компартія Великобританії опублікувала нову заяву «Суец — що далі?». Наступного дня «Дейлі уоркер» умістила цю заяву Компартії у центрі першої сторінки. «Інтереси миру й англійського народу вимагають, щоб консерватори рішуче відмовилися від політики сили»⁷, — говорилося у ній. У цій же заяві партія закликала трудящих брати участь у демонстраціях, маніфестаціях: «Усі — в Гайд-парк у неділю! Ніякої війни за Суец! Добийтеся мирного врегулювання!»⁸.

Компартія Великобританії та її партійна преса послідовно вели боротьбу за мирне розв'язання суецької проблеми. Друковані її органи повідомляли про мітинги і демонстрації протесту проти підготовки війни з Єгиптом. Так, газета «Дейлі уоркер» детально описала 17 вересня семитисячний мітинг, організований 16 вересня в Лондоні Надзвичайним комітетом з суецького питання. У статті кореспондента «Дейлі уоркер» повідомлялося, що в ньому брали участь представники комуністичної і лейбористської партій, профспілок, організацій, які борються проти колоніалізму, за мир. На мітингу виступали лейборист, член парламенту Ф. Брокуей, Коні Зілліакус, єгиптянин А. Аніс та ін. «У нас є сила, щоб зупинити війну», — закінчив свій виступ К. Зілліакус. Усі оратори вимагали припинення воєнної підготовки до агресії. Вони несли лозунги: «Ніякої війни за

⁴ «Daily Worker», 28 липня 1956 р.

⁵ «Daily Worker», 4 серпня 1956 р.

⁶ Там же.

⁷ «Daily Worker», 24 серпня 1956 р.

⁸ Там же.

Суец!». Демонстранти скандували: «Ми не хочемо війни», «Ми вимагаємо переговорів»⁹.

Боротьба широких народних мас створила сприятливі умови для зриву воєнних планів консерваторів щодо Єгипту. Коли 30 жовтня 1956 р. Іден повідомив у парламенті про напад Ізраїлю на Єгипет, Компартія Великобританії одразу ж 31 жовтня у редакційній статті газети «Дейлі уоркер» «Зупинити Ідена!» звернулася до всіх трудящих і заявила, що нинішній момент — один з критичних в історії робітничого руху. Газета виражала впевненість, що робітничий рух має можливість врятувати Британію і мир, якщо діятиме кожний лейборист, член профспілки. Відзначалося, що наступні дні стануть вирішальними і що треба використати для захисту миру вплив промислових робітників¹⁰.

1 листопада 1956 р. газета «Дейлі уоркер» опублікувала заяву «Зупинити це божевілья», в якій говорилося, що рішення лейбористів — членів парламенту — чинити опір злочинній авантюрі консервативного уряду на Середньому Сході будь-якими конституційними заходами має бути підтримане у кожному районі, кожною організацією робітничого класу і в кожному місці роботи¹¹. У заяві містилися такі гасла: «Вивести усі англійські війська із зони Суецького каналу!», «Усунути консерваторів — врятувати мир!», «Іден і консерватори повинні піти!», «Організуйте демонстрації протесту по всій країні», «Жодної людини, гармати чи літака для війни проти Єгипту!»¹². Ці заклики набували великої популярності під час проведення анти-воєнних забастовок.

Обурення народних мас діями уряду особливо посилилося після нападу Ізраїлю на Єгипет. По всій країні проходили багатолюдні демонстрації протесту, які свідчили про те, що Компартія Великобританії провела велику організаторську роботу. Преса комуністів вимагала негайного припинення воєнних дій проти Єгипту, відзиву англійських і французьких військ із зони Суецького каналу. 2 листопада 1956 р. «Дейлі уоркер» писала: «Найбільш інтенсивний і об'єднаний рух, який будь-коли бачило це покоління, охопив Великобританію. Він допоможе зупинити війну проти Єгипту і добитися відставки уряду консерваторів»¹³.

Демонстрації, мітинги, страйки, що розгорнулися по всій країні, демонстрували високий ступінь взаєморозуміння між комуністами і лейбористами. Так, 4 листопада 1956 р. у Лондоні в демонстрації взяло участь 40 тис. чоловік¹⁴, з них 2 тисячі —

⁹ «Daily Worker», 17 вересня 1956 р.

¹⁰ «Daily Worker», 31 жовтня 1956 р.

¹¹ «Daily Worker», 1 листопада 1956 р.

¹² Там же.

¹³ «Daily Worker», 2 листопада 1956 р.

¹⁴ «Daily Worker», 5 листопада 1956 р.

студенти¹⁵. Демонстранти несли гасла: «Закон, а не війна!», «Іден повинен піти!»¹⁶. Ця велика демонстрація була організована Надзвичайним комітетом з суецького питання і Англійським комітетом захисту миру. На Трафальгарській площі відбувся мітинг — один з найбільших за всю історію Великобританії. Газета «Дейлі уоркер» писала 5 листопада: «Лейбористи і комуністи, релігійні діячі і студенти, робітники Британії й імперії стояли поряд»¹⁷. На мітингу виступив Е. Бівен, який сказав: «Консерватори запламували ім'я Великобританії. Вони повинні піти у відставку». Після його промови вся площа скандувала: «Іден повинен піти!»¹⁸. У цьому мітингу взяли активну участь докери, які першими прийшли на площу і скандували: «Лондонські докери кажуть «ні» війні!»¹⁹. 7 листопада 1956 р. газета «Дейлі уоркер» вмістила матеріал про масові демонстрації у Манчестері, Бірмінгемі, Ліверпулі та інших містах²⁰.

Боротьба робітничого класу Англії проти воєнної авантюри англійського імперіалізму стала одним із важливих факторів, що змусили правлячі кола Великобританії припинити воєнні дії проти Єгипту. Вирішальне значення для зриву цієї агресії мала позиція СРСР та інших соціалістичних країн. У заяві Радянського уряду від 9 серпня 1956 р. сказано: «...Радянський уряд вважає рішення уряду Єгипту про націоналізацію компанії Суецького каналу цілком законною дією, що впливає із суверенних прав Єгипту»²¹.

Проте англійські буржуазні історики намагаються приховати той факт, що Радянський Союз відіграв величезну роль у припиненні війни в Єгипті. Так, директор Лондонського королівського інституту міжнародних стосунків К. Вудхауз у роботі «Зовнішня політика Великобританії після другої світової війни» пише: «Опір Америки, безумовно, був вирішальним фактором, який змусив англійський та французький уряди припинити воєнні дії в Єгипті, та певну роль відіграла тут, звичайно, і відсутність єдності в самій Англії»²². Але факти заперечують це твердження.

Після того, як агресори відмовилися виконати рішення Генеральної Асамблеї про припинення інтервенції проти Єгипту, Радянський уряд направив 5 листопада 1956 р. ноти главам урядів Англії, Франції та Ізраїлю. Зокрема, у ноті урядові Англії

¹⁵ «Daily Worker», 5 листопада 1956 р.

¹⁶ Там же.

¹⁷ Там же.

¹⁸ Там же.

¹⁹ Там же.

²⁰ «Daily Worker», 7 листопада 1956 р.

²¹ СССР и арабские страны. 1917—1960. Документы и материалы. Госполитиздат, М., 1961, стор. 146.

²² C. Woodhouse. British Foreign Policy Since the Second World War. London, 1961, стор. 210.

говорилося: «Глибоко стурбовані розвитком подій на Близькому і Середньому Сході і, керуючись інтересами збереження загального миру, ми вважаємо, що уряд Англії має прислухатися до голосу розсудливості і зупинити війну в Єгипті»²³. І справді, уряд змушений був змінити політику. Як відзначав прогресивний журнал «Лейбор манслі», редагований комуністом Р. П. Даттом, урядовий кабінет скликали вночі, а на ранок було прийнято рішення про припинення воєнних дій²⁴. Іден про це рішення одразу ж оголосив у палаті громад.

Однак хоча воєнні дії в Єгипті припинилися, рух протесту в Англії тривав. Мітинги і демонстрації проходили під лозунгами, що вимагали повернення збройних сил Великобританії і Франції з Єгипту і відставки Ідена. Остання вимога звучала все сильніше, і Іден змушений був 19 листопада 1956 р. відійти від державних справ. Уряд консерваторів зазнав поразки.

XXV з'їзд Компартії Великобританії відзначав, що «суецька авантюра консервативного уряду стала катастрофою для Англії. Це був кульмінаційний пункт імперіалістичної політики... Ця політика накликала на нашу країну засудження всього світу. Вона викликала ненависть до британського імперіалізму з боку прогресивних народів і презирство з боку імперіалістичних противників Англії»²⁵.

Преса Компартії Великобританії у роки підготовки суецької авантюри, під час самого суецького конфлікту і після його розв'язання постійно підкреслювала важливість боротьби англійського народу проти цих авантур. У політичному звіті Виконавчого комітету Комуністичної партії Великобританії XXV з'їзду сказано: «Відсіч імперіалізму в Суєці підтвердила, що війна не є неминучою»²⁶.

Преса Компартії Великобританії відзначала, що боротьба проти суецької війни стала найважливішим етапом в антивоєнному русі англійського народу після другої світової війни. Після 1956 р. в англійському русі за мир почався новий етап, що характеризувався боротьбою за ядерне роззброєння і мир, проти створення багатосторонніх ядерних сил НАТО, проти ремілітаризації ФРН, проти агресії США у В'єтнамі.

У той час, коли весь пропагандистський апарат англійської буржуазії прищеплював робітникам думку про те, що збереження колоніальних володінь — в інтересах самих же робітників, пояснюючи свою поведінку в Єгипті таким чином: «Англія

²³ C. Woodhouse. British Foreign Policy Since the Second World War. London, 1961, стор. 258.

²⁴ «Labour Monthly», грудень 1962 р., стор. 530.

²⁵ XXV (Чрезвычайный) съезд Коммунистической партии Великобритании. Госполитиздат. М., 1958, стор. 106.

²⁶ Там же, стор. 28.

в Єгипті робить те ж, що Росія — в Угорщині»²⁷, тільки комуністична преса Великобританії виступила проти імперіалістичної агресії на Середньому Сході.

Єдиною газетою, яка послідовно і твердо дотримувалася принципової лінії, виражала і відстоювала інтереси найширших кіл англійської громадськості, став орган Компартії Великобританії — газета «Дейлі уоркер». Серед журналів тільки два — «Лейбор манслі» та «Уорлд ньюс» виступали проти агресії на Близькому і Середньому Сході, а коли вона була розв'язана англійським імперіалізмом, то вимагали негайного її припинення. Таким чином, єдиною політичною силою, яка в цей період показала себе стійким і послідовним борцем проти імперіалістичної політики агресії, була Комуністична партія Великобританії та її партійна преса.

УДОСКОНАЛЕННЯ ІДЕЙНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ СЕРЕД УЧНІВ ПРОФТЕХОСВІТИ УКРАЇНИ

(1961—1966 рр.)

С. А. Черниченко

В. І. Ленін, виступаючи в 1920 р. на III з'їзді комсомолу, вказав: «Треба, щоб уся справа виховання, освіти і навчання сучасної молоді була вихованням в ній комуністичної моралі»¹. Виходячи з цих вказівок, ЦК партії, Радянський уряд приділяють велику увагу формуванню у молоді відданості справі побудови комунізму, прищепленню юнакам та дівчатам високих моральних якостей, свідомого ставлення до праці і суспільної власності.

У Тезах ЦК КПРС «До 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна» відмічено: «Високі морально-політичні якості, гуманні принципи і норми моралі радянської людини формуються всім соціалістичним ладом, виробляються насамперед у процесі активної участі трудящих у виробничому і громадсько-політичному житті і залежать від змісту й розмаху ідеологічної діяльності партійних організацій»².

Партійні організації, направляючи учбово-виховний процес профтехучилищ, вживають необхідні заходи до поліпшення підготовки кваліфікованих робітників для різних галузей народного господарства та комуністичного виховання молодого покоління.

Кількість висококваліфікованих робітничих кадрів, яких готує система профтехосвіти, з кожним роком збільшується. На

²⁷ «The Times», 12 вересня 1956 р.

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 254.

² «Комуніст України», № 1, 1970, стор. 32—33.

Україні їх число зросло з 133 тис. у 1960 р. до 171 тис. в 1965 р.³, серед них робітників, підготовлених міськими училищами, відповідно з 75 до 107 тис.⁴

Це був період реорганізації учбових закладів профтехосвіти, корінного поліпшення їх матеріально-технічної бази, учбово-виробничого процесу, ідейно-виховної роботи, партійні організації профтехучилищ поряд з учбово-виробничою роботою максимум уваги приділяли питанням ідейно-виховного характеру. Так, у Дніпропетровському МПТУ № 3 18/І 1961 р. на відкритих партійних зборах обговорювалося питання «Про стан та заходи поліпшення виховної роботи серед учнів»⁵, партбюро в цьому ж році розглянуло хід соціалістичного змагання між групами⁶. В МПТУ № 2 м. Дніпропетровська в травні 1963 р. слухали питання «Про стан комсомольської роботи в училищі»⁷. В рішеннях партійних зборів МПТУ № 4 м. Харкова з порядком денним «Про заходи поліпшення культурно-масової роботи в училищі»⁸ (січень 1962) комуністи записали: «В основу всієї виховної роботи повинні бути покладені рішення ХХІІ з'їзду КПРС та, зокрема, моральний кодекс будівника комунізму»⁹.

Якість навчання та виховання учнів безпосередньо залежать від якісного складу педагогічного колективу. Тим часом рівень освіти всіх категорій працівників профтехучилищ УРСР не відповідав сучасним вимогам. У 1959 р. процент заступників директорів по учбово-виховній роботі з вищою освітою дорівнював 57,5, викладачів — 53, помічників директорів по культурно-масовій роботі — 26%¹⁰. Особливо низьким був рівень освіти майстрів виробничого навчання. Так, у 1959 р. з 8399 чол. 4300, або 51,3%, не мали середньої освіти¹¹. У своїй більшості ці люди прийшли з підприємств. Добре знаючи процес виробництва, вони були слабкими педагогами, а освітнім рівнем часто поступалися перед учнями. Існували й інші труднощі. Певна кількість училищ не мали приміщень для позакласної роботи. Тільки по Київському міжобласному управлінню профтехосвіти

³ Народне господарство в 1967 році. Статистичний щорічник. К., 1968, стор. 411.

⁴ Там же.

⁵ Дніпропетровський облпартархів (далі ПАДО), ф. 2203, оп. 2, спр. 6, арк. 25.

⁶ Там же, арк. 17.

⁷ ПАДО, ф. 2204, оп. 2, спр. 2, арк. 15.

⁸ Харківський облпартархів (далі ПАХО), ф. 5404, оп. 1, спр. 25, арк. 1.

⁹ ПАХО, ф. 5404, оп. 1, спр. 25, арк. 5.

¹⁰ Поточний архів Держкомітету профтехосвіти при Раді Міністрів УРСР (далі ПАД ПТО РМ УРСР), папка «Порівняльні таблиці за формою № 20 на 1959 і 1965 роки», арк. 6.

¹¹ ПАД ПТО РМ УРСР, папка «Порівняльні таблиці», арк. 6.

в 1963 р. не було ні клубів, ні червоних кутків в МПТУ № 1, 2, 22, 42¹², не скрізь функціонували читальні зали.

Бюро Київського обкому КП України, розглянувши 13 листопада 1959 р. питання «Стан та заходи по поліпшенню учбово-виховної роботи в профтехучилищах»¹³, зобов'язало обласне управління та директорів учбових закладів «докорінно поліпшити учбово-виховну роботу»¹⁴, для чого переглянути і зміцнити склад керівних та педагогічних кадрів, звернувши особливу увагу на підбір майстрів виробничого навчання, на підвищення їх ділової кваліфікації та політичного рівня; зміцнити матеріально-технічну базу училищ, посилити культурно-виховну роботу з учнівською молоддю¹⁵. У лютому 1961 р., перевіряючи виконання даної постанови¹⁶, обласний комітет партії відмітив, що учбово-виховна робота в деяких училищах ще перебуває на низькому рівні; в багатьох училищах немає належних умов для культурного відпочинку учнів у позаурочний час, мало приділяється уваги лекційній пропаганді¹⁷. У листопаді 1962 р. питання «Про стан підготовки масових професій у системі обласного управління профтехосвіти» розглянуло бюро Харківського обкому партії¹⁸ і повернулося до нього в березні 1964 р.¹⁹, а в квітні цього ж року питання «Про стан політико-виховної роботи в системі профтехосвіти області» розглядав Дніпропетровський обком КП України²⁰.

Керуючись вказівками обласних комітетів партії та з їх допомогою, партійні організації профтехосвіти розгорнули значну роботу. Вимоги до педагогічного складу з кожним роком зростали. Вже в 1962 р. в МПТУ № 10 м. Харкова на роботу приймалися майстри, які мали освіту не нижче середньої, а викладачі — з вищою освітою по спеціальності²¹.

Велика увага підвищенню кваліфікації та ідейно-політичного рівня педагогічних кадрів приділялася безпосередньо в училищах. Працювали учбово-методичні кабінети, утворені з 1962 р. при всіх обласних управліннях²², на засіданнях секцій обговорювалися актуальні питання методики навчання і виховання учнів, багато викладачів та майстрів виробничого навчання про-

¹² ПАД ПТО РМ УРСР, папка «Довідки інспекторських перевірок за 1963 р.», арк. 11.

¹³ ПА ІПП при ЦК КПУ, ф. 1, оп. 208, од. зб. 1399, арк. 9.

¹⁴ Там же, арк. 11.

¹⁵ Там же.

¹⁶ Там же, од. зб. 2267, арк. 78.

¹⁷ На ІПП при ЦК КПУ, ф. 1, оп. 208, од. зб. 2267, арк. 78.

¹⁸ ПАХО, ф. 2, оп. 120, спр. 47, арк. 161.

¹⁹ ПАХО, ф. 10224, оп. 4, спр. 49, арк. 14.

²⁰ ПАДО, ф. 9870, оп. 1, од. зб. 163, арк. 12.

²¹ Харківський обласний державний архів (далі ХОДА), ф. 5667, оп. 3, од. зб. 216, арк. 12.

²² ХОДА, ф. 5667, оп. 1, од. зб. 708, арк. 6.

ходили семінари-практикуми, закінчували курси підвищення кваліфікації, вчилися на заочних та вечірніх відділеннях інститутів і технікумів. У 1963 р. тільки по Донецькому обласному управлінню профтехосвіти 253 чоловіки закінчили курси підвищення кваліфікації, 1660 працівників були охоплені семінарами-практикумами, 285 вчилися в інститутах на заочних та вечірніх відділеннях, 490 в технікумах і вечірніх школах ²³.

Обласні комітети партії регулярно подавали допомогу управлінням у проведенні семінарів для викладачів політдисциплін та помічників директорів по культурно-масовій роботі. Ворошиловградське обласне управління за допомогою обкому КП України, наприклад, організувало декілька таких семінарів ²⁴. Так, учасники семінару, який відбувся у листопаді 1963 р., прослухали лекції на теми: «Утвердження комуністичної ідейності в житті», «Виховання учнів на принципах морального кодексу будівника комунізму», «Боротьба з релігійними забобонами серед молоді»; обговорили доповіді «Про стан і заходи поліпшення культурно-виховної роботи з учнями в світлі вимог XXII з'їзду КПРС», обмінялися досвідом ²⁵.

Все це давало відчутні результати. Процент майстрів виробничого навчання з середньою спеціальною освітою зріс від 34,1 у 1959 р. до 44,8 в 1965 р., а із загальною середньою освітою — від 13,2 до 25,1 ²⁶.

З 1962/63 навчального року в програму профтехучилищ вводиться курс «Естетичне виховання», через рік — «Суспільствознавство» ²⁷. Вивчення курсу суспільствознавства підвищувало політичну свідомість молоді, почуття громадського обов'язку і відповідальності перед Батьківщиною, сприяло їх ідейному гартуванню. Ось як про це говорять самі учні. «Вивчення суспільствознавства, — писала учениця МПТУ № 48 м. Ворошиловграда Таня Семенова, — привчило мене регулярно читати газети, стежити за сучасними подіями в нашій країні і за кордоном. Цей предмет дуже потрібний. Він розширює політичний світогляд, допомагає зрозуміти не тільки те, що було, але й те, що відбувається в світі зараз» ²⁸.

Викладання суспільних дисциплін систематично контролювалося районними і міськими партійними організаціями, бо са-

²³ ПАД ПТО РМ УРСР, папка «Довідки інспекторських перевірок за 1963 р.», арк. 17.

²⁴ Там же, арк. 22.

²⁵ Там же, папка «Звіти обласних управлінь по виконанню наказів головного управління за 1963 рік», арк. 24.

²⁶ Там же, папка «Порівняльні таблиці», арк. 2.

²⁷ Там же, папка «Методичні та інформаційні матеріали по викладанню суспільствознавства за 1964 рік», арк. 27.

²⁸ Там же, арк. 58.

Ме тут значною мірою розв'язувалося завдання «виховання покоління, здатного остаточно здійснити комунізм»²⁹.

Так, на бюро Жданівського МК КП України у травні 1963 р. розглядалося питання «Про стан викладання основ політичних знань та естетики в профтехучилищах міста»³⁰, дані конкретні вказівки і подана практична допомога — міськомком партії організував щоквартальні семінари з викладачами.

Велике мобілізуюче значення для всіх працівників системи мав наказ начальника Головного Управління профтехосвіти УРСР, де, зокрема, було вказано: «Виховувати в учнівської молоді почуття особистої відповідальності перед народом за успішне оволодіння професією, за комуністичне ставлення до навчання, праці і побуту, систематично пов'язувати програмний матеріал з вихованням у учнів матеріалістичного світогляду та підвищення їх комуністичної свідомості»³¹.

У вивченні курсу суспільствознавства значне місце відводилося вихованню учнів на конкретних прикладах трудової героїки радянських людей, застосовувалися різні форми самостійної їх роботи — доповіді, інформації, участь у гуртках при кабінетах, створення музеїв трудової слави, проведення різноманітних вечорів. В училищах Макиївки, Жданова, Чистякового у 1963 р. кабінетами суспільствознавства разом з бібліотеками проведені тематичні вечори «Слава праці», «Червоний стяг Батьківщини»³².

Викладання суспільствознавства поєднувалося з атеїстичною роботою. В МПТУ № 4 Дніпропетровська в кабінеті суспільствознавства був оформлений в 1963 р. куточок «Наука і релігія», проглядалися спеціальні фільми: «Утрачені роки», «Сповідь», «Як людина створила бога» та ін.³³. В МПТУ № 47 Ворошиловграда в 1964 р. викладачами та найбільш підготовленими членами гуртка прочитано 12 лекцій та бесід на антирелігійні теми³⁴. В МПТУ № 53 Северодонецька в цьому ж році з великою активністю пройшли обговорення доповіді учня С. Мороко на тему «Бог, людина і космос», колективний пере-

²⁹ В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 89.

³⁰ ПАД ПТО РМ УРСР, папка «Довідки інспекторських перевірок за 1963 р.», арк. 41.

³¹ Там же наказ начальника Головного управління ПТО від 25 лютого 1964 р. № 12, стор. 5.

³² ПАД ПТО РМ УРСР, папка «Довідки інспекторських перевірок за 1963 р.», арк. 87.

³³ Там же, папка «Виконання рішення Колегії Держкомітету профтехосвіти при Держплані СРСР «Про посилення атеїстичної пропаганди в профтехучилищах Дніпропетровської області», арк. 59.

³⁴ Там же, папка «Звіт про підсумки викладання суспільствознавства в профтехучилищах Ворошиловградської області в 1963—1964 навчальному році», арк. 7.

гляд та обговорення художнього фільму «Хмари над Борськом»³⁵.

Після введення курсу «Естетичне виховання» значно пожвавішало культурне життя училищ. У бібліотеках частіше стали брати книги з мистецтва, розширився і став цікавішим репертуар художньої самодіяльності учнів, змістовніше проходила в училищах позакласна робота. При кабінетах естетичного виховання в усіх училищах почали працювати гуртки. В МПТУ № 6 Донецька з 1963 р. існує гурток «Друзі мистецтва», який об'єднував 25 учнів, мета його — подання практичної допомоги в проведенні культурно-масової роботи. Гурток випускав стінні газети «Новини мистецтва» і «В світі прекрасного», відзначав ювілейні дати, творчість видатних художників, композиторів, письменників, поетів, знайомив учнів з «секретами» виконавчої майстерності співаків, музикантів, танцюристів³⁶.

Партійні організації та педагогічні колективи профтехосвіти першорядного значення надавали трудовому вихованню молоді. «В центр виховної роботи партія ставить розвиток комуністичного ставлення до праці у всіх членів суспільства»³⁷, — записано в Програмі КПРС. В училищах розгорталось соціалістичне змагання окремих учнів та учбових груп за звання резерву бригад комуністичної праці, за перетворення своїх закладів на училище високої культури праці і побуту. В 1964 р. по Харківському обласному управлінню в русі за комуністичну працю взяли участь 470 груп, в яких навчалось 7111 учнів³⁸. Почесні звання присвоєні восьми групам (454 учням) вже за підсумками першого півріччя³⁹, МПТУ № 1 та № 6 добилися звання училищ високої культури праці. По Дніпропетровському обласному управлінню в 1963 р. звання груп резерву бригад комуністичної праці було присвоєно 58 учбовим групам, звання ударника комуністичної праці — 1450 учням⁴⁰. У 87 училищах Донецької області в 1963 р. розгорнулось змагання «За твій особистий внесок у будівництво комунізму»⁴¹. Багато учнів системи профтехосвіти проходили виробничу практику в бригадах комуністичної праці. Наприклад, у Дніпропетровській області їх кількість перевищила в 1964 р. три тисячі⁴². Були випадки, коли учні

³⁵ ПАД ПТО РМ УРСР, папка «Довідки інспекторських перевірок за 1964 рік», арк. 12.

³⁶ ПАД ПТО РМ УРСР.

³⁷ ХХІІ з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу. Стенографічний звіт. К., 1962, стор. 299.

³⁸ ХОДА, ф. 5667, оп. 3, од. зб. 197, арк. 3.

³⁹ Там же, арк. 3.

⁴⁰ ПАД ПТО РМ УРСР, папка «Довідки інспекторських перевірок за 1936 рік», арк. 108.

⁴¹ Там же.

⁴² Поточний архів Дніпропетровського обласного управління профтехосвіти, папка «Плани робіт, довідки обласного управління», арк. 29.

таких бригад удостоювалися звання ударників комуністичної праці. У 1963 р. ці звання були присвоєні учням МПТУ № 22 м. Харкова Миколі Незденко, Миколі Горбаню, Анатолію Маковозу, Василю Дорошенко та багатьом іншим за відмінну працю при проходженні виробничої практики в УНР-448⁴³.

Велика виховна робота проводилась базовими підприємствами учбових закладів, будинками культури при обласних управліннях профтехосвіти, усіма працівниками училищ, комсомольськими, профсоюзними та іншими учнівськими організаціями. Керована Комуністичною партією, вона була направлена на виховання молодого покоління, молодих будівників комуністичного суспільства.

ПОЗАШТАТНІ ПАРТІЙНІ КОМІСІЇ — ДІЙОВА ФОРМА ПІДВИЩЕННЯ БОЙОВИТОСТІ КОМУНІСТІВ (1962—1968 рр.)

(На матеріалах Полтавської, Сумської та Чернігівської областей)

П. Г. Гетман

Питання про єдність і чистоту рядів партії в теорії наукового комунізму займає одне з центральних місць. Розвиваючи марксистське вчення про партію, В. І. Ленін розробив організаційні основи побудови партії нового типу, що передбачають боротьбу за єдність партійних рядів, проти фракційності і розколу. Він багато уваги приділяв поліпшенню якісного складу партії. «Наше завдання, — говорив Ленін, — оберігати твердість, витриманість, чистоту нашої партії. Ми повинні старатися піднести звання і значення члена партії вище, вище і вище...»¹.

КПРС завжди керувалася цими вказівками. Ленінські принципи і норми партійного життя закладені в Програмі і Статуті партії, найважливіших постановах з питань партійного будівництва. «КПРС поповнюватиме свої ряди за рахунок найбільш свідомих і активних трудівників, зберігатиме в чистоті і високо триматиме звання комуніста» — так записано в Програмі партії².

Велику допомогу партії по дотриманню програмних і статутних вимог завжди подавали активісти. Серед різноманітних форм і методів залучення членів і кандидатів у члени КПРС

⁴³ Поточний архів будинку культури Харківського обласного управління профтехосвіти. Матеріали XX педагогічної наради працівників профтехосвіти Харківської області, арк. 24.

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 6, стор. 447.

² XXII з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу. Стенографічний звіт, III. Держполітвидав УРСР, К., 1962, стор. 314.

до громадської діяльності значну роль відіграли позаштатні партійні комісії попереднього розгляду питань прийому до партії і персональних справ комуністів. Утворювалися вони згідно з постановою ЦК КПРС, від 13 грудня 1960 р.³

Вперше такі комісії з'явилися в 1960 р. в Москві та Московській області⁴. Досвід москвичів підхопили ленінградці. Протягом 1960—1961 рр. у Москві і Ленінграді працювало 55 партійних комісій на громадських засадах⁵. За порівняно невеликий час така практика, як відзначалося на нараді в ЦК КПРС у січні 1962 р., повністю себе виправдала⁶.

Узагальнивши досвід москвичів і ленінградців, ЦК КПРС схвалив його і в постанові «Про створення при міськкомах і райкомах партії позаштатних партійних комісій по попередньому розгляду питань прийому до партії і персональних справ комуністів» від 11 січня 1962 р. рекомендував ЦК компартій союзних республік, крайкомам і обкомам партії створювати такі комісії при міськкомах та райкомах партії⁷. Постанова визначала обов'язки і права позаштатних комісій. Вони мали займатися вивченням і попереднім розглядом персональних справ комуністів, переданих первинними парторганізаціями, а також знайомитися з вступаючими до партії, перевіряти правильність оформлення справ і доповідати про свої висновки бюро міськкому, райкому партії⁸.

Перші позаштатні партійні комісії на Україні виникли ще до XXII з'їзду КПРС — на початку 1961 р. Ініціативу проявили партійні комітети Вінницької, Луганської, Сталінської, Хмельницької і Чернігівської областей. ЦК КП України рекомендував усім парткомам всіляко підтримувати і поширювати їх досвід⁹. У липні 1961 р. почала діяти позаштатна партійна комісія при Полтавському міськкомі КП України¹⁰. В цей же час була утворена партійна комісія при Путивльському райкомі партії на Сумщині¹¹. Всього на Україні в 1962 р.

³ Справочник партийного работника, выпуск IV. Госполитиздат; М., 1963, стр. 470—471.

⁴ О. Колчина. Общественные начала в партийной работе. «Знание», М., 1962, стор. 8—10.

⁵ Н. Ткаленко. Громадські начала в партійній роботі. «Пропор», Харків, 1966, стор. 34—35.

⁶ «Правда», 27 січня 1962 р.

⁷ Справочник партийного работника, вып. IV, стор. 470—471.

⁸ Там же.

⁹ «Правда Украины», 14 вересня 1961 р.

¹⁰ Партагхів Полтавської області (далі ПАПО), ф. 15, оп. 6, од. зб. 1975, арк. 78.

¹¹ А. Науменко. До нових звершень. Харківське книжкове вид-во, 1962, стор. 52.

налічувалося понад 700 комісій, які охоплювали більш як шість тисяч активістів¹².

Основною причиною, що зумовила виникнення позаштатних партійних комісій, було загальне піднесення політичної і трудової активності комуністів, розширення демократичних начал не тільки в партії, а й по всіх організаціях, підвищення ролі партії в розв'язанні народногосподарських і політичних завдань у період створення матеріально-технічної бази комунізму. Партійні комісії не надумане, а закономірне явище в житті партійних органів.

Про наявність комісій та їх якісний склад у досліджуваних областях свідчать дані табл. 1¹³.

Таблиця 1

Області	Кількість парткомів			Кількість комісій			В них працівників			В тому числі членів і канд. в члени МК, РК		
	1962 р.	1964 р.	1968 р.	1962 р.	1964 р.	1968 р.	1962 р.	1964 р.	1968 р.	1962 р.	1964 р.	1968 р.
Полтавська	36	24	31	36	24	33	251	243	306	21	18	46
Сумська	25	19	21	25	32	23	238	216	166	29	20	20
Чернігівська	27	21	25	27	21	25	202	155	188	26	28	33

Як бачимо, позаштатні партійні комісії уже в 1962 р. були створені в кожному міськкомі і райкомі. Вони працювали також у парткомах великих партійних організацій, що мали права райкому партії (їх у 1968 р. налічувалося по дві в Полтавській та Сумській областях). Отже, кількість комісій збільшувалася одночасно із зростанням числа партійних комітетів. Склад парткомісій, як і рекомендовано було ЦК КПРС, завжди затверджувався бюро міськкому, райкому партії, а голова — на пленумі парткому. В середньому до складу однієї комісії входило від 7 до 10 чоловік. Найчисленнішими вони були в парткомах Полтавської області (9—10 чол.) і найменшими — в Сумській області (6—7 чол.). Кількість членів парткомісій за ці роки була в основному стабільною і зменшилася (від 9 чол. у 1962 р. до 7 у 1968 р.) лише на Сумщині. Позаштатні пар-

¹² І. Вівдиченко. Справа жива, творча. Зб. «Громадські начала в партійній роботі». Держполітвидав УРСР, К., 1962, стор. 10.

¹³ ПАПО, ф. 15, оп. 6, од. зб. 1975, арк. 76; ПАСО, ф. 4, оп. 41, од. зб. 128, арк. 35, 38; ПАЧО, ф. 470, оп. 26, од. зб. 5, арк. 62. (Поточні архіви Полтавського, Сумського і Чернігівського обкомів КП України. Довідки про залучення комуністів до партійної роботи на громадських началах в обкомах, міськкомах і райкомах партії станом на 1 жовтня 1965 р. та на 1 січня 1968 р.).

тійні комісії зміцнювалися за рахунок членів і кандидатів у члени міськкомів і райкомів партії.

Щодо створення позаштатних парткомісій існували різні міркування. Так, колишній заступник завідуючого відділом організаційно-партійної роботи Львівського обкому КП України Д. Землянко виступав за те, щоб комісії працювали тільки при великих парткомах. Там же, де обсяг роботи невеликий (тобто, там, де за рік приймали до партії 50—60 чоловік і розглядали 10—15 персональних справ) могли, на його думку, обійтися штатним апаратом¹⁴.

Однак ленінградці думали інакше, в Ленінграді існували позаштатні партійні комісії при всіх 19 райкомах КПРС, а також при 12 парткомах підприємств міста, яким надано прав райкомів при розгляді питань по прийому до партії і персональних справ¹⁵, хоч деякі з них, звичайно, були невеликими. Ми приєднуємося до позиції ленінградців, бо організація позаштатних партійних комісій при кожному парткомі цілком виправдала себе, оскільки створювався актив, з допомогою якого чіткіше розв'язувалися питання внутріпартійної і організаційної роботи.

На початку 1962 р. в багатьох парткомах досліджуваних областей діяли лише комісії для попереднього розгляду персональних справ комуністів. Глибше вивчивши досвід партійних організацій Москви, Московської і Ленінградської областей, партійні комітети поповнили склад комісій новими активістами і зобов'язали їх також розглядати питання прийому до партії.

У деяких парткомах (як наприклад, в Лебединському, Тростянецькому райкомах Сумської області) діяло одночасно по дві комісії — і по прийому до партії, і по розгляді персональних справ¹⁶. Та життя показало, що це недоцільно, особливо для малочисельних партійних організацій.

Позаштатні парткомісії успішно працювали там, де їм багато уваги приділяли партійні комітети. Особливо ретельно добивалися комуністи для роботи в комісіях. Враховувалися партійний стаж, вік, досвід роботи, ділові і моральні якості, а головне — бажання. Головами комісій, як правило, ставали колишні партійні працівники. Наприклад, комісію Полтавського міськкому КП України спочатку очолювала колишній секретар Ленінського райкому партії, персональний пенсіонер Л. П. Васильєва¹⁷, а після її вибуття цю посаду зайняла колишній секретар Київського райкому партії м. Полтави Є. В. Дашкова¹⁸.

¹⁴ Д. Землянко. Общественным началам — широкую дорогу. Госполитиздат, М., 1963, стор. 52.

¹⁵ В. Березов. В партийную работу — общественные начала. Лениздат, 1964, стор. 67—69.

¹⁶ ПАСО, ф. 4, оп. 41, од. зб. 283, арк. 74.

¹⁷ ПАСО, ф. 15, оп. 6, од. зб. 1975, арк. 78.

¹⁸ «Зоря Полтавщини», 5 вересня 1965 р.

Про якісний склад голів позаштатних парткомісій досліджуваних областей можна судити з таких даних по Сумській області¹⁹.

Таблиця 2

	Р о к и		
	1962	1964	1968
Всього голів парткомісій	25	32	23
В тому числі членів і кандидатів у члени МК, РК КП України	18	20	20
З вищою і неповною вищою освітою	4	18	5
З середньою освітою	21	14	18
З партійним стажем 1921—1940 рр.	16	12	9
З партійним стажем 1940—1960 рр.	9	20	14

Як видно з таблиці, переважна більшість голів комісій була членами і кандидатами в члени міськкомів і райкомів КП України. Позитивні зміни характеризують і освітній ценз активістів.

Партійні комітети постійно подавали парткомісіям допомогу. Їх діяльність систематично обговорювалася на засіданнях бюро і пленумів парткомів. Кращий досвід узагальнювався і поширювався через доповідні записки, пресу, радіо. 16 березня 1962 р., наприклад, бюро Полтавського ОК КП України розглядало питання про діяльність Лазорківського РК²⁰, 16 червня 1964 р. — парткому КП України Миргородського виробничого управління²¹ по впровадженню громадських начал у партійну роботу, 10 липня 1964 р. — матеріали парткомісії при обкомі КП України «Про факти порушення Статуту КПРС при розгляді персональних справ комуністів парткомами виробничих колгоспно-радгоспних управлінь»²².

Обкоми, міськкоми і райкоми КП України практикували семінари, запрошували голів та членів комісій на засідання активів, пленумів, бюро, знайомили з документами партійних органів. Сумський обком КП України, наприклад, проводив навчання активістів як за спеціально розробленим планом, так і разом з працівниками апарату²³.

Позаштатні партійні комісії допомагали первинним парторганізаціям у доборі кандидатів до лав КПРС, якісній підготовці матеріалів по прийому в партію. Сумлінно ставилися до справи члени комісії парткому Пирятинського виробничого управління Полтавської області²⁴. С. І. Черненко, П. П. Харченко,

¹⁹ ПАСО, ф. 4, оп. 41, од. зб. 128, арк. 35, 38.

²⁰ ПАПО, ф. 15, оп. 1, од. зб. 2843, арк. 71.

²¹ ПАПО, ф. 8, оп. 1, од. зб. 183, арк. 9.

²² Там же, од. зб. 190, арк. 20.

²³ ПАСО, ф. 4, оп. 41, од. зб. 128, арк. 27, 28.

²⁴ «Зоря Полтавщини», 28 лютого 1964 р.

П. Б. Строев та інші в 1963 р. розглянули 112 заяв про прийом до членів КПРС і 113 заяв — до кандидатів у члени партії. Знайомлячись із справою по прийому в члени КПРС П. Г. Коломійця, комісія звернула увагу на те, що первинна парторганізація колгоспу «Дружба» прийняла його в члени КПРС до закінчення кандидатського стажу. Комісія характеризувала це як порушення Статуту КПРС и запропонувала парторганізації скасувати своє рішення²⁵.

Розширюючи функції діяльності, парткомісії позитивно впливали на зміцнення партійної і трудової дисципліни, на кількісне і якісне зростання рядів КПРС. Про це переконливо свідчать дані табл. 3²⁶.

Таблиця 3

Парторганізації	Прийнято кандидатами в члени КПРС			В тому числі %:								
				робітників			колгоспників			службовців та інш.		
	1961	1964	1968	1961	1964	1968	1961	1964	1968	1961	1964	1968
КПРС	712981	879428	695389	40,6	45,3	38,8	19,4	15,1	15,8	40	39,6	45,4
Полтавська	3036	4535	3122	32,7	42,4	42,8	41,2	29,3	33,2	26	28,3	24
Чернігівська	3581	4152	3108	22,8	28,8	37,4	46,9	40,2	38,4	30,3	31,0	24,2
Сумська	2190	3769	2642	31,5	38,3	41,9	30,0	22,8	25,7	38,5	38,9	32,5

Як видно, порівняно із загальними показниками в 1964 р. в усіх трьох областях зменшилася кількість прийнятих до партії робітників і колгоспників, і, навпаки, збільшилося число службовців. Після опублікування Постанови ЦК КПРС від 20 липня 1965 р. «Про серйозні недоліки в роботі Харківської обласної парторганізації по прийому в партію і вихованні молодих комуністів»²⁷ становище змінилось, особливо в парторганізаціях Полтавської і Чернігівської областей. У Сумській же області зростання рядів партії регулювалося недостатньо. Так, якщо робітників і колгоспників у 1962 р. було прийнято 61,6%, то в 1964 р. — 61,1%; в 1968 р. — всього на 6,5% більше. Зате службовців щороку вступало понад третину від загальної кількості кандидатів, а в 1964 р. їх налічувалось 38,9%. Мало що змінилось і після виходу в світ постанови ЦК КПРС по Харківській області.

²⁵ «Зоря Полтавщини», 28 лютого 1964 р.

²⁶ Организационно-партийная работа, вып. 1. Политиздат, М., 1969, стор. 214, 216; «Коммунист», 1969, № 15, стор. 91; ПАПОО, ф. 15, оп. 4, од. зб. 599, арк. 1, 2; ПАСО, ф. 4, оп. 1, од. зб. 141, арк. 1, 2; ПАЧО, ф. 470, оп. 26, од. зб. 15, арк. 7, 8.

²⁷ Справочник партийного работника, вып. VI, Политиздат, М., 1966, стор. 383—386.

Позаштатні парткомісії допомагали парторганізаціям організовувати вивчення комуністами Програми і Статуту КПРС, виховувати їх у дусі суворого дотримання норм партійного життя. Проте в їх роботі спостерігалися й недоліки. Деякі комісії допускали порушення статутних вимог, розглядаючи персональні справи без рішень первинних парторганізацій і заочно. У ряді парткомів глибоко не вивчали позитивного досвіду москвичів і ленінградців, часто не враховували рекомендації керівних партійних органів. Окремі комісії не були позбавлені опіки з боку штатних працівників.

В окремих парткомах члени парткомісій закріплювалися за первинними партійними організаціями. З цього приводу існувало кілька думок. Завідуючий відділом парторганів Київського обкому КП України І. Ситник і голова парткомісії цього ж обкому М. Нижник пропонували або закріплювати членів комісій за первинними парторганізаціями паралельно з інструкторами оргвідділів, або доручати розгляд справи тому, хто б зміг глибоко розібратися в ній ²⁸.

Іншої думки дотримувався секретар виконкому Львівської обласної Ради депутатів трудящих Д. Землянко ²⁹, який рекомендував, щоб члени позаштатних парткомісій закріплювались за парторганізаціями постійно і незалежно від інструкторів.

На думку автора цієї статті, найдоцільніше було б надавати комісіям повну ініціативу. Голова комісії чи його заступник самі мали вирішувати, кому можна і слід доручити те чи інше завдання.

Все ж, незважаючи на окремі недоліки, позаштатні парткомісії відігравали і відіграють зараз велику роль у житті партійних організацій. Вони були і є частиною партійного апарату міськкомів і райкомів партії, їх помічниками, дійовою формою підвищення бойовитості комуністів, згуртування партійних мас.

ПОВІДОМЛЕННЯ ПІВВІКУ ЛЕНІНСЬКОГО ДЕКРЕТУ «ПРО ВІНАХОДИ»

Р. Г. Руденко

30 червня 1969 р. минуло півсторіччя від дня прийняття Радянським урядом Декрету в справі винахідництва — «Положення про винаходи». У грізному 1919 році, в дуже складних умовах і напруженій обстановці воєнного часу, на засіданнях Раднаркому і Ради Праці та Оборони поряд з обговоренням на-

²⁸ І. Ситник, М. Нижник. Позаштатні партійні комісії. Зб. «Громадські начала в партійній роботі». Держполітвидав УРСР, К., 1962, стор. 133—134.

²⁹ Д. Землянко. Общественным началам — широкую дорогу, стр. 49.

родногосподарських питань, продовольчої політики, заходів воєннооборонного характеру, було розглянуто і затверджено Декрет про винаходи. Його підписав Голова Ради Народних Комісарів В. Ульянов (Ленін).

Актуальне значення винахідництва зумовлювалося його безпосереднім зв'язком з провідними ланками технічних та соціально-економічних завдань Радянської влади. Обґрунтовуючи необхідність прискорення технічного прогресу як однієї з найважливіших об'єктивних закономірностей соціалістичного будівництва, В. І. Ленін зосереджував увагу на науково-технічних відкриттях та винаходах. Дану проблему В. І. Ленін розглядав як загальнопартійне завдання. У Програмі РКП(б), схваленій VIII з'їздом партії в 1919 році, говориться про «створення цілої сітки нових науково-прикладних інститутів, лабораторій, випробувальних станцій, дослідних виробництв по перевірці нових технічних методів, удосконалень і винаходів...»¹.

З ініціативи голови уряду Робітничо-селянської держави в перші роки було засновано Інститут фізико-хімічних досліджень твердого тіла, Центральний аерогідродинамічний інститут, Науково-автомоторний інститут та ін.²

В. І. Ленін уважно стежив за науково-технічними відкриттями та винаходами, сприяв впровадженню цінних пропозицій у виробництво. Про ставлення В. І. Леніна до винахідників і винахідництва яскраво свідчить його лист до радіотехніка М. О. Бонч-Бруевича: «Всіляке і всестороннє сприяння обіцяю Вам подавати цій та подібним роботам»³.

Найбільш цінні винахідницькі пропозиції розглядалися на засіданнях вищих урядових органів, наприклад, Ради Праці та Оборони⁴. При Вищій Раді Народного Господарства існував науково-технічний відділ (НТВ) як координаційний центр по керівництву науково-технічними дослідженнями, винахідницькими розробками. НТВ ВРНГ об'єднував декілька підвідділів та секцій, в тому числі підвідділ винаходів із завданням «перевірки корисності нових винаходів і проведення їх у життя»⁵.

Для надання допомоги авторам пропозицій при цьому підвідділі в серпні 1918 р. було організовано консультативно-конструкторське бюро⁶, а через місяць з метою централізації всієї справи випробування, розробки і сприяння здійсненню корисних

¹ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, ч. 1, К., 1954, стор. 396.

² Центральний державний архів народного господарства СРСР (далі ЦДАНГ СРСР), ф. 3429, оп. 60, од. зб. 1030, арк. 6, 11, 43.

³ Див. В. І. Ленін. Полн. собр. соч., т. 51, стор. 130.

⁴ Воспоминания о В. И. Ленине, ч. 2. Госполитиздат, М., 1957, стор. 69—70, 74, 295, 701—710; «Знание — сила», 1965, № 4, стор. 7; «Изобретатель и рационализатор», 1961, № 3, стор. 1—2.

⁵ ЦДАНГ СРСР, ф. 3429, оп. 60, од. зб. 2, арк. 29.

⁶ Там же.

винаходів та вдосконалень відкрито Державний експериментальний (випробувальний) інститут по винаходах⁷. Науково-технічний відділ мав також створити фонд матеріальної допомоги винахідникам.

Отже, Радянська влада прийшла на допомогу авторам технічних вдосконалень, активно сприяючи розвиткові винахідницької творчості мас. Якщо суперечливий характер раціоналізації та винахідництва при капіталізмі виключав можливість масової технічної творчості трудящих, то соціалістичний лад створював необхідні для цього умови. Суспільна власність на засоби виробництва, формування соціалістичних виробничих відносин, соціалістична демократія, проведення культурної революції, новий характер праці, розвиток соціалістичного змагання, ідеологічна робота Комуністичної партії були найважливішими передумовами неупинного зростання трудової і творчої активності робітничого класу, селянства, народної інтелігенції в боротьбі за прискорення технічного прогресу, широкої участі у винахідницькому рухові.

Стимулююче значення мало також розв'язання правових питань винахідництва, наприклад, визначення при оцінці пропозицій відносин між індивідуумом і колективом, між новими формами права в Радянській країні і старим патентним правом.

З урахуванням цих та інших практичних завдань у серпні—вересні 1918 р. було розроблено «Проект Положення про винаходи»⁸, який детально обговорювався на засіданнях Колегії Комітету в справах винаходів, в науково-технічному відділі ВРНГ, у народних комісаріатах та їх відділах⁹. Потім цей документ винесли на затвердження Раднаркому і після прийняття опублікували в пресі¹⁰.

Підписаний В. І. Леніним Декрет про винаходи був першим в історії винахідництва документом, що визначав роль і місце винахідницького руху за умов соціалізму. За цим Декретом відмінялися всі видані раніше закони та положення про привілеї на винаходи і встановлювалися нові правила у відповідності з принципами і нормами соціалізму. Якщо при капіталізмі винахід був предметом купівлі-продажу, монопольного користування, то в умовах соціалізму проголошувався народною власністю. «Всякий винахід, визнаний корисним Комітетом у справах винаходів, — говорилося в першому параграфі Декрету, — може бути за постановою Президії Вищої Ради Народного Гос-

⁷ ЦДАНГ СРСР, ф. 3429, оп. 60, од. зб. 62, арк. 9.

⁸ Там же, од. зб. 3, арк. 26.

⁹ Центральний партійний архів Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, ф. 19, оп. 1, од. зб. 193, арк. 3.

¹⁰ «Известия», 4 липня 1919 р.

подарства оголошено надбанням РРФСР»¹¹. Цей закон встановлював принципово нову форму охорони прав винахідників і прав на винаходи. У Декреті знайшли відбиття такі аспекти, як необхідність точного визначення автора чи авторського колективу, їх право на матеріальну винагороду, видачу їм авторського свідоцтва.

Декрет від 30 червня 1919 р. проголосив і гарантував право на винаходи справжнього автора розроблених пропозицій. «Заявка на винахід, а також всякі акти, що відносяться до нього, виконуються тільки від імені і на ім'я дійсного винахідника чи винахідників, на посвідчення чого заявник повинен видати підписку, — говориться в «Положенні про винаходи»¹². Одноразово з проголошенням авторського права і введенням авторського свідоцтва Декрет скасував видачу привілеїв (патентів) на винаходи, що допускало видачу патентів і не їх авторам, надавало власнику винаходу виключне право його використання.

Введенням авторського свідоцтва Радянська держава надавала автору винаходу ряд прав та пільг, яких не мав патенто-власник. Таким чином, визначалася та нова роль, яку відіграє винахідництво в соціалістичному суспільстві, в умовах нових відносин між винахідником і державою, при поєднанні суспільних та особистих інтересів авторів. Цей принцип був основним при розробці документів з питань винахідництва в період соціалістичного будівництва, він дійсний і на сучасному етапі комуністичного будівництва.

Ленінський Декрет визначав основні функції Комітету як спеціального органу по винахідництву¹³. Конкретні його завдання були сформульовані у затвердженому ВРНГ РРФСР положенні «Про Комітет у справах винаходів» (грудень 1920 р.)¹⁴ і в загальній інструкції Комітету¹⁵. Це — розгляд авторських пропозицій і їх оцінка, видача авторських свідоцтв, класифікація та широке застосування винаходів.

Очолив Комітет у справах винаходів, за пропозицією В. І. Леніна, член ЦК РКП(б) Ф. В. Ленгнік, а головою науково-технічного відділу В. І. Ленін рекомендував М. П. Горбунова¹⁶. Безпосередню участь в налагодженні винахідницької роботи брали вірні соратники В. І. Леніна Ф. Е. Дзержинський,

¹¹ Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам. Сб. документов, т. 1, М., 1957, стор. 136.

¹² Там же.

¹³ Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам, стор. 136—137.

¹⁴ «Сборник узаконений РСФСР», 1920, № 98, стор. 523.

¹⁵ «Экономическая жизнь», 14 грудня 1919 р.

¹⁶ М. П. Горбунов — активний учасник Жовтневої революції, член партії з 1917 р. Після II з'їзду Рад був Секретарем Раднаркому, потім очолював НТВ ВРНГ. З 1920 р. — кер. справами РНК, ректор Московського Вищого технічного училища, академік. Загинув у роки культу особи.

В. В. Куйбишев, Г. М. Кржижановський, Г. К. Орджонікідзе, М. І. Калінін, В. Я. Чубар, П. П. Постишев та ін. Вони розглядали технічну творчість мас як могутній засіб підвищення ефективності соціалістичного виробництва, побудови матеріально-технічної бази соціалізму.

Ленінський Декрет про винаходи був першим законодавчим актом, який проголошував соціалістичні принципи організації технічної творчості мас. Він мав визначальне значення в становленні робітничого винахідництва як важливого фактора технічного вдосконалення виробництва. «Новий Закон про винаходи, виданий 4 липня 1919 р., — говорить в «Звіті Комітету (у справах винаходів) на 1 листопада 1920 р.», — широко розкрив двері для різного роду діячів технічної творчості»¹⁷.

Значення Декрету полягає в тому, що він накреслював практичні заходи в організації і цілеспрямованому розвитку винахідницького руху, подоланні стихійності і перетворенні його в масовий новаторський рух. «Об'єднання всієї технічної творчості згідно з новим Законом про винаходи в Комітеті і колективна оцінка державним органом корисних винаходів, — відзначалось у «Звіті» (1920 р.), — вже за цей перший рік роботи оціночної комісії Комітету дає позитивні результати: спочатку обережно, а потім все сміливіше і впевненіше винахідники несуть свої роботи в Комітет для проведення їх у життя, і робота відбору корисних винаходів обіцяє вже тепер широкі горизонти»¹⁸.

Слід підкреслити, що ленінський Декрет про винаходи став теоретичною основою в розробці організаційно-правових питань масового руху винахідників і раціоналізаторів. На основі принципів першого Декрету партія та уряд чітко і ґрунтовно визначили організаційні форми, головні напрямки розвитку винахідницького руху як широкого громадського руху.

У відповідності з економічними законами соціалізму, специфічними особливостями епохи перехідного періоду, новими рисами винахідницького руху, «Положення про винаходи» перероблялося і доповнювалося. Так, після введення нової економічної політики Центральний Виконавчий Комітет і Рада Народних Комісарів СРСР прийняли постанову «Про патенти на винаходи» (1924 р.). Однак це не означало відходу від принципового положення соціалістичного винахідницького права: в прийнятому законі підкреслювалась необхідність захисту прав винахідництва автора. Удосконалення організаційних основ винахідництва зумовлювалося важливими змінами в цьому русі наприкінці 20-х років, особливо його взаємозв'язком із соціалістичним змаганням колективів, ударництвом. В результаті значно зросли кількісний і якісний рівні винахідництва.

¹⁷ «Сов. архивы», 1967, № 4, стор. 27.

¹⁸ Там же, стор. 29.

Широке використання винаходів, технічних вдосконалень, раціоналізаторських пропозицій на підприємствах, створення та зміцнення експериментальної бази, поліпшення планування винахідництва, комплектування винахідницьких органів кадрами, матеріальне та моральне стимулювання авторів пропозицій, розвиток громадських засад та колективної технічної творчості — така комплексна програма розвитку винахідницького руху накреслювалася постановою ЦК ВКП(б) «Про стан масового винахідництва під кутом його впливу на раціоналізацію виробництва» (1930 р.).

Новим у Постанові ЦК ВКП(б) від 26 жовтня 1930 р. було визначення ролі господарських, партійних, профспілкових, комсомольських організацій в керівництві винахідницьким рухом, а також положення про те, що організація винахідництва і використання його досягнень мають стати найважливішою справою цих організацій¹⁹. Треба відзначити, що Постанова ЦК ВКП(б) акцентувала їх увагу на своєчасному впровадженні прийнятих пропозицій як найбільш складному етапі в організації винахідницького руху.

У квітні 1931 р. ЦВК і РНК СРСР затвердили нове Положення про винаходи та технічні вдосконалень. В ньому відзначалось, що «чинне до цього часу патентове законодавство, що захищало інтереси винахідника шляхом надання йому виключного права на його винахід, вже не відповідає прагненню передових винахідників — свідомих будівників соціалістичного суспільства»²⁰.

На основі цього Положення у винахідницьку практику ввелися дві форми охорони прав авторів пропозицій: авторське свідоцтво або патент, причому авторське свідоцтво мало, як і раніше, домінуюче значення²¹. Винахідницьке право поширювалось не тільки на винаходи, як було до цього, а й на раціоналізаторські пропозиції та інші види технічної творчості трудящих.

На основі цих важливих урядових документів у нашій країні розгорнулася велика робота по поліпшенню організації винахідництва. Так, на Україні виникли галузеві бюро по винахідництву, створювалася експериментально-технічна база (наприклад, у важкій промисловості кількість експериментальних майстерень зросла в 1930—1932 рр. майже в чотири рази), на-

¹⁹ Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917—1967 гг.), т. 2, 1967, стор. 244.

²⁰ Винахідництво в СРСР. Збірка директивних й законодавчих матеріалів про винахідництво. Харків, 1932, стор. 40.

²¹ Винахідницька практика повністю підтвердила цей висновок: із внесених до Комітету в перші місяці 1932 р. 3928 заявок абсолютну більшість (95%) становили заявки на авторські свідоцтва («Вопросы изобретательства», 1965, № 11, стор. 5).

лагоджувалася система використання фондів преміювання, посилювався контроль за реалізацією винаходів і т. п.

За пропозицією ЦК партії профспілки прийняли рішення про організацію Всесоюзного добровільного товариства винахідників, яке об'єднувало в 1932 р. 500 тис. чол.²²

Здійснення ленінського плану побудови соціалізму в нашій країні, величні науково-технічні досягнення та соціально-економічні перетворення викликали масовий новаторський рух. Найважливіші риси його знайшли своє відбиття та законодавче закріплення в «Положенні про винаходи і технічні вдосконалення» (березень 1941 р.) і в нині діючому «Положенні про відкриття, винаходи та раціоналізаторські пропозиції», затвердженому Радой Міністрів СРСР 24 квітня 1959 року.

Характерними рисами радянського законодавства в справі винахідництва є всебічне керівництво цим рухом з боку державних органів, активна роль громадських організацій і дальший розвиток громадських засад у цій сфері творчої діяльності мас. Всю роботу по розвитку масової технічної творчості очолює Комітет у справах винаходів разом з Всесоюзним товариством винахідників і раціоналізаторів (ВТВР), що працює під керівництвом професійних спілок. Це Товариство об'єднує в своїх рядах понад п'ять мільйонів винахідників і раціоналізаторів. За останні 10 років економія від реалізації винаходів і раціоналізаторських пропозицій дорівнює 18 млрд. крб. Всього за роки Радянської влади в нашій країні видано більш як 260 тис. авторських свідоцтв²³.

У зв'язку з 50-річчям ленінського Декрету про винаходи Центральний Комітет КПРС, Рада Міністрів СРСР і ВЦРПС у вітальному листі, високо оцінюючи творчу працю винахідників і раціоналізаторів, висловили «тверду впевненість у тому, що вони будуть і далі йти в перших рядах борців за дальший розквіт соціалістичної Батьківщини, за торжество комунізму в нашій країні»²⁴.

ВИКРИТТЯ СУТІ «ПОЛІТИКИ ПРИБУТКІВ» ЛЕЙБОРИСТСЬКОГО УРЯДУ ВІЛЬСОНА У ПРЕСІ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ (1964—1966 рр.)

С. В. Проценко

Зростання організованого робітничого руху в капіталістичних країнах, його успіхи в економічній боротьбі на сучасному

²² «Изобретатель», 1932, № 2, стор. 9.

²³ «Известия», 29 червня 1969 р.

²⁴ «Радянська Україна», 1 липня 1969 р.

етапі спричиняють посилення засобів державно-монополістичного регулювання відносин між трудом і капіталом. «Державно-монополістичний капіталізм поєднує силу монополій з силою держави в єдиний механізм з метою збагачення монополій, придушення робітничого руху...»¹ — зазначено в Програмі КПРС. Отже, в боротьбі за свої інтереси робітничий клас зараз більше, ніж будь-коли, стикається не тільки з окремими капіталістами, а й з буржуазною державою в цілому. За таких умов економічні виступи трудящих набувають політичного характеру. «Нове співвідношення економічної і політичної боротьби, політизація економічної боротьби поряд з небувалим розвитком боротьби політичної становлять, таким чином, одну з головних особливостей сучасного робітничого руху»².

Боротьба англійських робітників і службовців проти «політики прибутків» досить характерна в цьому відношенні. До такої політики вдавалися всі післявоєнні уряди Англії. Вона стала складовим елементом державно-монополістичного втручання у відносини між працею і капіталом. «Суть цієї політики, — говорив Генеральний секретар КПВ Джон Голлан, — полягає в тому, щоб обмежити або заморозити заробітну плату і законодавчим шляхом урізати права профспілок»³. Мета її — збереження існуючого співвідношення у розподілі національного доходу, бо робітничий рух висунув питання про перерозподіл його на користь трудящих. У боротьбі проти робітничого класу монополіям активну допомогу подає держава. «Ось тут-то, — відзначав член Виконавчого Комітету КВП Берт Рамелсон, — і проявляється, і починає утверджувати себе справжня природа капіталістичної держави (в цьому зв'язку неістотно, перебуває при владі лейбористський уряд чи уряд консерваторів) як органу правлячого класу. Вона поспішає на допомогу підприємцям, яким профспілки за вільного укладення договорів можуть накинати невідгідні для них умови»⁴.

Передбачаючи обмеження щодо зростання заробітної плати при постійному підвищенні цін, «політика прибутків» обов'язково призводила до посилення експлуатації трудящих з боку всієї державно-монополістичної системи. Вона поставила під загрозу всі попередні завоювання робітничого класу Англії не тільки в галузі заробітної плати, а й такі, як права профспілок на частковий контроль над найманням і звільненням, на укладення колективних договорів, право на страйк. Не випадково пред-

¹ Матеріали XXII з'їзду КПРС. К., 1962, стор. 231.

² Международное революционное движение рабочего класса. М., 1965, стор. 247.

³ Д. Голлан. Коммунисты Великобритании в борьбе за социализм. М., 1968, стор. 42.

⁴ Б. Рамелсон. «Политика доходов» в Англии: теория и практика. — «Проблемы мира и социализма» («ПМС»), 1966, № 7, стор. 22.

ставники окремих профспілок зазначали, що «сам уряд через «політику прибутків» переносить політичну боротьбу на заводський ґрунт»⁵.

Перемога лейбористської партії на загальних виборах у жовтні 1964 р. свідчила про незадоволення широких народних мас зовнішньою і внутрішньою політикою консерваторів, наслідком якої були погіршення матеріального становища трудящих і величезний дефіцит платіжного балансу. Насувалася економічна криза. Для розв'язання економічних проблем Комуністична партія у передвборному маніфесті пропонувала насамперед націоналізувати великі монополії і скоротити війсьні витрати.

Не вносячи докорінних змін у політику, лейбористи все ж пообіцяли «вжити невідкладних заходів до поліпшення тяжкого становища народу»⁶. Вільсон запевняв, що всі економічні труднощі будуть ліквідовані внаслідок збільшення обсягу виробництва та експорту на базі планування економіки, модернізації промисловості, підвищення продуктивності праці. Критикуючи політику консерваторів на з'їзді БКТ у вересні 1964 р., він говорив: «Ми не вважаємо, що заробітна плата має бути тим «козлом відпущення», на якому можна відігратись за всі невдачі економічної політики»⁷. Однак до передвборного маніфесту лейбористи включили і «справедливу» «політику прибутків», яка посіла центральне місце в їх економічній програмі після приходу до влади.

Вже 17 грудня 1964 р. уряд, підприємці і Голова БКТ підписали «Спільну заяву про наміри відносно продуктивності, цін і прибутків». Вони обіцяли привести у відповідність збільшення загального розміру грошових прибутків і приріст реального національного продукту, підтримувати «стабілізацію цін», а також усувати перешкоди на шляху до підвищення продуктивності праці. Для здійснення цих заходів створювалось Національне управління по цінах і прибутках. В урядовій книзі «Політика цін і прибутків» була визначена межа «допустимого» підвищення заробітної плати робітників — 3—3,5% на рік. Але там не пропонувалось ніяких дійових заходів щодо контролю над цінами і прибутками. На конгресі БКТ у 1965 р. праве керівництво профспілок домоглося формального схвалення так званого компромісного плану, згідно з яким об'єднання британських профспілок зобов'язувалось самостійно контролювати вимоги відносно зарплати, що їх висувають окремі профспілки. Цей компромісний план рекомендувався як спосіб, що давав можливість уникнути примусових засобів з боку держави. Однак на прак-

⁵ Важное направление классовой борьбы. М., 1970, стор. 211.

⁶ Дж. Гиббонс. Социализм глазами Вильсона. — «Проблемы мира и социализма», 1965, № 4, стор. 56.

⁷ Ф. Бурджалов. Профсоюзы и политика доходов. — «Мировая экономика и международные отношения» (МЭМО), 1965, № 9, стор. 107.

тиці він став лише проміжною ланкою на шляху до здійснення примусових заходів.

Лейбористський уряд Вільсона проводив «політику прибутків» протягом майже всього періоду свого існування (1964—1970 рр.). У здійсненні її простежуються два етапи. На першому (кінець 1964 р. — липень 1966 р.) етапі уряд намагався здійснити «політику прибутків» на основі добровільної угоди з профспілками. Другий етап (серпень 1966 р. — червень 1970 р.) характеризувався заморожуванням заробітної плати законодавчим шляхом, відкритим наступом на права профспілок.

Мета статті — показати, як англійська комуністична преса викривала класову суть «політики прибутків» і неспроможність аргументів, якими уряд намагався виправдати цю політику на першому етапі.

Протягом 1964—1966 рр. на сторінках газети «Дейлі уоркер», журналів «Коммент», «Марксизм тудей», «Лейбор манслі» друкувались теоретичні статті, авторами яких були відомі діячі КПВ; виступи керівників партії Д. Голлана, Б. Рамелсона, Б. Мет'юза, Д. Кемпбелла, Р. Палм Датта, Н. Джеффри; статті економістів і журналістів С. Арановича, Д. Гіббонса, Х. Фейгана, А. Макдональда та ін.⁸ Партія давала можливість виступити на сторінках своєї газети та журналів усім, чия точка зору на політику уряду і на шляхи виходу з економічної кризи відповідала інтересам трудящих.

Для викриття «політики прибутків» Комуністична партія використовувала різні засоби. На сторінках її преси друкувались листи, в яких читачі виражали своє ставлення до лейбористського уряду і його політики⁹; проводились дискусії з окремих економічних проблем. Журнал «Марксизм тудей», наприклад, всебічно висвітлював причини інфляції в Англії¹⁰. Журнал «Коммент» давав сторінки-вкладиші, де викривались окремі аргументи прибічників урядової політики¹¹. Одночасно КПВ випускала листівки, плакати, брошури. Тільки з жовтня 1964 р. по травень 1965 р. було розповсюджено 1869 тис. листівок і 70 тис. плакатів¹². Протягом вересня — жовтня 1966 р. вийшло понад мільйон листівок і брошур¹³. Так, листівка «Політика по-

⁸ John Gollan. «Fight for a change to a radical policy», — «Daily Worker», 6 січня 1965; J. R. Campbell. The development of incomes policy in Britain», — «Marxism Today», 1965, N 3; D. Goodwin. In Defence of Trade Union rights. — «Marxism Today», 1966, N 9; «Incomes Policy and the Union» by J. Mortimer. — «Labour Monthly», 1964, N 12; L. G. Guy. Trade Unions: our declaration of intent. — «Labour Monthly», 1966, N 9; R. P. Arnot. «The State Steps in». — «Labour Monthly», 1966, N 6.

⁹ «Daily Worker», 18 листопада 1964, 19 липня 1965 р. та ін.

¹⁰ «Marxism Today», 1964, N 12; 1965, N 2, 3, 4, 6, 7, 8.

¹¹ «Comment», 1966, N 21, 22, 24.

¹² «Comment supplement»; 5 червня 1965 р.

¹³ ПМС, 1967, № 2, стор. 83.

долання кризи» розійшлася у кількості 400 тис. екземплярів. Велику популярність здобули памфлет Б. Рамелсона «Політика прибутків» і брошура «Заморожування заробітної плати — велике шахрайство». Серед жінок було розповсюджено 100 тис. прим. листівки під назвою «Заклик до всіх домашніх господарок». У вересні 1966 р. Виконавчий Комітет КПВ прийняв програму «Альтернатива заморожуванню», текст якої розійшовся тиражем 350 тис. прим.¹⁴

Комуністична партія рішуче виступила проти політики лейбористського уряду. Вже другого дня після підписання «Угоди про наміри» газета «Дейлі уоркер» розпочала кампанію, спрямовану на викриття класової суті «політики прибутків». Член Виконавчого Комітету КПВ д. Кемпбелл на сторінках цієї газети пояснив трудящим, що означає для них прийнята угода¹⁵. Особливу увагу комуністична преса приділяла висвітленню угодовської позиції правого керівництва БКТ, вказувала на його тісний зв'язок з верхівкою лейбористської партії, програма якої була реформістською по своїй суті. Комуністи підкреслювали небезпеку, що крилася у намаганні правих лідерів тред-юніонів покласти на БКТ здійснення добровільного контролю за вимогами профспілок щодо підвищення заробітної плати. «Це шкідливо, — говорилося у доповіді Д. Кемпбелла і Б. Рамелсона, — через те, що вона (політика прибутків, — С. П.) розглядатиметься як добровільна політика профспілок і нашоухуватиметься на менший опір з боку організованих робітників... Все це полегшить здійснення мети ДМК (державно-монополістичного капіталізму. — С. П.) інтегрувати профспілки у державну машину»¹⁶.

Підбиваючи підсумки шестимісячного перебування при владі лейбористського уряду, травневий Пленум Виконкому КПВ (1965 р.) вказав на антинародну спрямованість політики Вільсона. Пленум висунув завдання — активізувати боротьбу трудящих проти «політики прибутків». Він особливо підкреслив, що необхідно роз'яснювати суть внутрішньої політики лейбористів, бо більшість робітників, а також їх організацій не зуміли в ній правильно розібратись. У доповіді Д. Голлана говорилося: «Ми мусимо не тільки активно підтримувати кожен крок боротьби за підвищення заробітної плати і поліпшення життєвих умов. Ми повинні викривати і відкидати всю ідею «політики прибутків», показувати її капіталістичний і антиробітничий класовий характер»¹⁷.

¹⁴ «Проблемы мира и социализма», 1966, № 12, стор. 8.

¹⁵ «Daily Worker», 19 листопада 1964 р.

¹⁶ «Проблемы мира и социализма», 1968, № 1, стор. 45.

¹⁷ The Labour Government, the left Communist and the Communist Party — by John Gollan. — «Comment supplement», 5 червня 1965 р.

Така позиція Комуністичної партії Великобританії мала особливо велике значення, бо в той час багато робітників, навіть ліві лейбористи, вважали, що слід тимчасово відмовитись від критики уряду, щоб дати йому можливість зміцнити і не допустити повернення консерваторів до влади.

Ініціатори «політики прибутків» твердили, що причина всіх економічних труднощів полягає у зростанні заробітної плати робітників і службовців. Вони намагались довести, що «політика прибутків» найбільш справедлива, адже вона в однаковій мірі стосується і ренти, і дивідендів, і прибутків. Ця політика, мовляв, дає можливість планувати розвиток економіки, модернізувати промисловість, розвивати зовнішню торгівлю, покласти кінець постійним кризам, а найголовніше, уникнути безробіття. Вона дозволить припинити зростання роздрібних цін, квартплати, поліпшити становище жінок, які працюють, і низькооплачуваних робітників.

Комуністична преса викрила справжній характер «політики прибутків». Вона показала, що ця політика не тільки не усуває несправедливий розподіл національного доходу, а, навпаки, поглиблює його. Встановлення норми зростання заробітної плати сприяє тому, що прибутки, які утворюються внаслідок підвищення продуктивності праці, цілком присвоюються капіталістами. У статті «Політика прибутків» і профспілки» відомий профспілковий діяч Д. Мортімер доводив: не може бути соціальної справедливості там, де йдеться про корінні інтереси різних класів суспільства. Той, в чию кишеню потрапляє найбільша частка національного багатства, добровільно ніколи не погодиться на зменшення своїх прибутків. Уряд може заморозити заробітну плату, але він навіть не уявляє, як можна обмежити прибутки капіталістів. Без народного контролю, вказував автор, ні ціни, ні прибутки контролювати не можна¹⁸. Комуністична партія відкинула і твердження, ніби «політика прибутків» дає можливість планувати економіку. Справжнє планування, доводять комуністи, можливе лише тоді, коли в руках держави «командні висоти» — промисловість, фінанси, торгівля¹⁹.

На сторінках комуністичної газети і журналів систематично проводилась думка про те, що «політика прибутків» не скоротить розриву в оплаті праці кваліфікованих і низькооплачуваних робітників, бо зростання заробітної плати останніх обмежене тією ж нормою. Ця перешкода буде і на шляху англійських жінок, які вимагають рівної плати за рівну працю.

Таким чином, комуністична преса повністю викрила твердження лейбористів про «справедливий» характер «політики прибутків». Вона показала, що, застосовуючи «соціалістичну» тер-

¹⁸ «Labour Monthly», 1964, № 12, стор. 554.

¹⁹ «Daily Worker», 30 квітня, 1965 р.

мінологію, лейбористський уряд прикриває справжню суть своєї політики, щоб вплинути на передову частину робітничого класу.

На конкретних прикладах і фактах преса КПВ показувала, що не зростання заробітної плати викликає підвищення цін, а намагання капіталістів постійно збільшувати свої прибутки. Так, у 1964—1965 рр. підвищення заробітної плати робітників харчової промисловості було нижчим від середнього по країні, а прибутки монополій у цій галузі промисловості залишались досить високими. Здавалось, не було ніяких підстав збільшувати ціни, а вони постійно зростали. Газета «Дейлі уоркер» повідомляла, що тільки за перші шість місяців перебування при владі лейбористів нараховувалось понад 3000 підвищень цін²⁰.

Газета регулярно давала відсіч буржуазній пропаганді, яка намагалась перекласти на робітників та їх профспілкові організації відповідальність за низькі темпи промислового розвитку. Головне обвинувачення висувалось проти вимог робітничого класу підвищувати заробітну плату. З серією таких обвинувачень виступила буржуазна газета «Дейлі мірор». У відповідь на це орган КПВ «Дейлі уоркер» розглянула справжні причини низьких темпів розвитку економіки. Вони полягали не в діях робітників та профспілок, а в тій політиці, яку проводили консерватори, потім лейбористи. Основні з них — недостатнє виділення коштів для модернізації і розширення промисловості, великі військові витрати, так звана політика «стоп—вперед—стоп»²¹. Д. Кемпбелл писав, що, обвинувачуючи профспілки, підприємці замасковують головну свою мету, яка полягає в тому, щоб утримати за допомогою «політики прибутків» заробітну плату робітників і службовців на нижчому рівні, ніж в інших країнах. Цим самим вони намагаються забезпечити конкурентну здатність своїм товарам. Д. Кемпбелл закликав трудящих не допустити, щоб монополісти подолали кризу за рахунок народу²².

Виражаючи інтереси монополій, буржуазна пропаганда наполегливо переконувала світову громадськість, а насамперед англійських трудящих в тому, що Англія живе «не відповідно до своїх достатків». Вона, мовляв, дуже багато споживає і мало експортує, що зумовлює кризу платіжного балансу і зростання безробіття. Преса КПВ обґрунтовано заперечила це і показала: урядова «політика прибутків» веде до скорочення попиту і обмеження внутрішнього ринку, що стає причиною безробіття і переходу на скорочений робочий тиждень²³.

²⁰ «Daily Worker», 5 травня 1965 р.

²¹ Ця політика являла собою спробу подолати кризу платіжного балансу шляхом сповільнення темпів розвитку виробництва, а не розширення останнього.

²² «Daily Worker», 5 листопада 1965 р.

²³ «Daily Worker», 15 вересня 1966 р.

Розбиваючи аргументи ініціаторів «політики прибутків», комуністична преса підводила читачів до висновку, що ця політика не створює реальної основи для розв'язування економічних проблем, а тільки допоможе правлячому класові в його спробі «здійснити безнадійне завдання відновлення Англії як імперіалістичної світової держави за рахунок життєвого рівня робітників і спеціалістів»²⁴.

Даючи марксистський аналіз економічної кризи, комуністична преса підкреслювала, що не можна відокремлювати економічні проблеми від політичних, а саме зв'язок намагався приховати уряд Вільсона. Не зростання заробітної плати і немовби надмірне внутрішнє споживання викликають інфляцію та дефіцит платіжного балансу, а надмірні урядові витрати на утримання військових баз, вивіз капіталу, непродуктивне використання робочої сили, тобто вся внутрішня і зовнішня політика уряду. Щоб подолати економічну кризу, говорив Палм Датт, треба боротися за зміну політики уряду. Боротьба проти заморожування заробітної плати, проти наступу на права профспілок, за повну зайнятість є абсолютно необхідним першим кроком до ліквідації економічної кризи. Але для остаточної її ліквідації необхідно, щоб уряд змінив політику: припинив холодну війну, виконання обов'язків щодо своїх імперіалістичних партнерів, негайно взявся за розв'язання внутрішніх економічних проблем²⁵.

Комуністична партія була єдиною партією в країні, яка вказувала справжній вихід з економічної кризи. Це питання було розроблено в альтернативній програмі на ХХІХ з'їзді КПВ, що відбувся у листопаді 1965 року. Програма пропонувала скоротити вдвічі військові витрати, припинити вивіз капіталу, вивести британські війська з районів «на схід від Суеца» та із Західної Німеччини, провести націоналізацію основних галузей промисловості та їх модернізацію, збільшити податки на прибутки корпорацій, відмовитись від скорочення витрат на соціальні потреби та здійснення «політики прибутків»²⁶. Ця програма широко висвітлювалась комуністичною пресою. Вона стала програмою всіх демократичних сил, важливим фактором політичного життя країни.

Вивчення матеріалів преси КПВ дозволяє зробити висновок, що, викриваючи позиції правого керівництва профспілок і класову суть «політики прибутків», вона сприяла відхиленню цієї політики Британським Конгресом тред-юніонів у вересні 1967 і 1968 років. Комуністична преса стала трибуною для вираження лівих поглядів і допомогла робітничому класові, його про-

²⁴ Б. Рамелсон. Вказ. роботи, стор. 25.

²⁵ «Labour Monthly», 1966, № 12, стор. 558—559.

²⁶ КПВ виклала свою програму в 9 пунктах заклику до єдності лівих сил, Див. «Daily Worker», 10 грудня 1965 р.

фесійним організаціям зрозуміти класовий характер «політики прибутків», спрямованої на зміцнення позицій монополістичного капіталізму. Вона довела, що здійснення цієї політики є відкритим наступом не тільки на життєвий рівень трудящих, а на їх демократичні права. Послідовна боротьба комуністичної преси проти «політики прибутків» сприяла зростанню політичної свідомості робітників та службовців, розгортанню страйкового руху в країні. При цьому Комуністична партія постійно пояснювала трудящим, що корінні політичні, соціальні та економічні перетворення можливі тільки в процесі наполегливої класової боротьби з пануванням монополій, що для успіху в цій боротьбі необхідна єдність всіх демократичних сил країни.

**СПИСОК ОСІБ, ЩО ЗАХИСТИЛИ КАНДИДАТСЬКІ ДИСЕРТАЦІЇ
НА ВЧЕНИХ РАДАХ КАФЕДР СУСПІЛЬНИХ НАУК ТА ІСТОРИЧНОГО
ФАКУЛЬТЕТУ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ З СПЕЦІАЛЬНОСТІ
«ІСТОРІЯ КПРС» (1967—1970 рр.)**

**(Продовження. Початок див. «Вісник Харківського університету», № 27.
Історія КПРС, вип. 4, 1967)**

1. Абрамов А. П. Ленінська «Іскра» і революційний рух студентської молоді напередодні першої Російської революції (1900—1903 рр.).
2. Аронов М. І. Роль газети «Правда» в організації і розвитку Всесоюзного соціалістичного змагання робітників промисловості під час Великої Вітчизняної війни (XI 1942—XII 1943 рр.).
3. Богульський А. А. Боротьба більшовиків півдня України за фабзавкоми і профспілки в період підготовки і проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції.
4. Васильченко Л. Т. Організаційно-партійна і масово-політична робота партійних організацій України на підприємствах тракторного і сільськогосподарського машинобудування в роки семирічки.
5. Воронкін О. Ф. Діяльність преси Донбасу по розвитку трудової активності робітничого класу (1959—1965 рр.).
6. Гайдуков В. Ф. Комуністи Донбасу в боротьбі за науково-технічний прогрес у вугільній промисловості (1959—1965 рр.).
7. Гук Г. М. З історії боротьби В. І. Леніна за зміцнення революційного правопорядку (XI 1917—VII 1918 рр.).
8. Дикань О. П. Армійські комуністи — організатори і натхненники розгрому німецько-фашистських військ на Курській дузі (IV—IX 1943 р.).
9. Дягілев Є. В. Діяльність Харківської обласної партійної організації по удосконаленню форм і методів роботи з партійними кадрами (X 1964—1968 рр.).
10. Журавльов С. І. Діяльність Харківської партійної організації щодо розвитку промислового виробництва (1959—1965 рр.).
11. Захаренков Н. А. Діяльність КП України по піднесенню культурно-технічного рівня колгоспного селянства в роки п'ятої п'ятирічки.
12. Зеніна А. М. Діяльність Харківської партійної організації по підвищенні активності профспілок на виробництві (1956—1961 рр.).
13. Іванова М. І. Діяльність Белгородської обласної партійної організації по удосконаленню форм і методів роботи з партійними кадрами (X 1964—1968 рр.).
14. Котелівська Е. С. Діяльність КП України по розвитку творчого співробітництва вищої школи з промисловим виробництвом (1959—1965 рр.).
15. Корж І. Ю. Діяльність КП України по демократизації управління промисловими підприємствами в 1961—1963 рр.
16. Коротков С. П. Діяльність Ради Робітничо-Селянської оборони по керівництву обороною країни (XII 1918—III 1920 рр.).
17. Котенко В. А. Діяльність Харківської партійної організації по керівництву профспілками і комсомолом у боротьбі за підвищення продуктивності праці в промисловості (1959—1965 рр.).
18. Кротов В. Л. Діяльність КП України по створенню і бойовому використанню частин особого призначення в боротьбі з контрреволюцією (1919—1924 рр.).
19. Мінкін О. І. Роль ЦКК—КП(б)У — НКРСІ УРСР у відновленні промисловості республіки (1923—1925 рр.).
20. Міщенко А. Г. Діяльність КП України по завершенню соціалістичної націоналізації важкої промисловості (1920—1921 рр.).
21. Неделін О. І. Діяльність партійних організацій промислових центрів Донбасу в галузі партійного будівництва (1956—1961 рр.).

22. Носко В. Г. Діяльність партійних організацій Сумщини на селі в період підготовки масового колгоспного руху (1927—1929 рр.).

23. Паламарчук М. Г. Партійно-політична робота в партизанських формуваннях України в роки Великої Вітчизняної війни (1941—1944 рр.).

24. Петленко С. І. З історії розробки В. І. Леніним питання про державну федерацію нового типу.

25. Петров В. Д. Діяльність радянських комуністів на чолі інтернаціонального опору у міжнародному офіцерському лагері «ОФЛАГ-ХІІ-Д» в Хаммембурзі та каторжному концтаборі у Флосенбурзі (1941—1945 рр.).

26. Піналов С. А. Політико-освітня робота Московської губернської комсомольської організації у відбудовний період (1921—1925 рр.).

27. Пінегіна В. В. Діяльність Харківської міської партійної організації поліпшенню партійно-організаційної роботи (1956—1958 рр.).

28. Прокопенко Г. С. Діяльність Кримської партійної організації по підвищенню активності трудящих у зміцненні громадського порядку (1956—1965 рр.).

29. Резніков Г. Т. Діяльність КПРС по вихованню радянських людей у дусі постійної готовності до захисту соціалістичної Вітчизни (1961—1965 рр.).

30. Садов Т. В. Партійні організації Донбасу — організатори шефської допомоги робітничого класу колгоспному селянству (1956—1961 рр.).

31. Свотін С. М. Комуністична партія — організатор оборонно-масової роботи у країні (1926—1929 рр.).

32. Семенів В. Г. Боротьба КП України за зміцнення профспілок і активізації їх діяльності в 1921—1925 рр.

33. Скотаренко П. Я. Боротьба більшовиків на чолі з В. І. Леніним проти ліквідаторів за зміцнення місцевих партійних організацій на початку нового революційного піднесення (1910—1911 рр.).

34. Скрипник Т. О. Комуністична партія — організатор видавничої справи на Україні (1917—1920 рр.).

35. Терентій М. А. Комсомол Молдавської АРСР — вірний помічник партії в боротьбі за створення фундаменту соціалізму (1931—1932 рр.).

36. Фімін Д. М. Ставлення і основні напрямки діяльності партійно-державного контролю в радянській історіографії (1956—1966 рр.).

37. Фомін А. І. Діяльність першого наркома освіти Луначарського по перетворенню в життя політики в галузі народної освіти (1917—1920 рр.).

38. Хворостяков О. Ф. Нарис історії Єнакіївської міської партійної організації (1917—1937 рр.).

39. Шопов О. А. Діяльність КП України по поліпшенню житлово-побутових умов трудящих у 1956—1961 рр.

40. Ширська Л. А. Діяльність партійних організацій України по пропаганді і втіленню досвіду у колгоспному виробництві (1958—1961 рр.).

НА ВЧЕНІЙ РАДІ УНІВЕРСИТЕТУ ЗАХИЩАЛИСЯ З ІСТОРІЇ КПРС ДОКТОРСЬКІ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Канавенко С. А. Діяльність партійних організацій України по вихованню нової людини в період будівництва комунізму (1959—1965 рр.).

2. Рущенко П. Т. Діяльність КП України по прискоренню науково-технічного прогресу в промисловості (1959—1965 рр.).

3. Скляднєв Г. М. Діяльність Харківської партійної організації в період Великої Вітчизняної війни (1941—1945 рр.).

4. Харитонов В. Л. Лютнева революція 1917 року на Україні.

5. Черномаз І. Ш. Робочий контроль і націоналізація промисловості на Україні (ІІІ 1917 — ІІІ 1918 рр.).

З М І С Т

	Стр.
Г. Г. Демиденко. Діяльність В. Д. Бонч-Бруєвича в московському «Робітничому союзі» (1895—1896 рр.)	3
В. О. Лук'янова. Більшовики України в боротьбі проти імперіалістичної війни під час двовладдя	10
В. П. Таранік. Спогади як історичне джерело вивчення діяльності В. І. Леніна по керівництву військовою організацією більшовиків	17
Н. К. Тітова. Діяльність партійних і радянських органів по створенню робітничих факультетів на Україні (1920—1925 рр.)	25
А. І. Каркач. Комінтерн — організатор руху солідарності міжнародного пролетаріату з боротьбою англійських робітників у 1926 році	31
З. В. Мацина. Боротьба Комуністичної партії України за підвищення культурно-технічного рівня жінок (1926—1929 рр.)	40
В. М. Репко. З історії діяльності партійних організацій України по підготовці інженерно-технічних кадрів для промисловості УРСР (1926—1929 рр.)	46
Є. В. Федоров. Ліквідація безробіття на Україні (1928—1930 рр.)	55
В. І. Сагалаєв. Боротьба трудящих Англії і США за відкриття другого фронту в Європі	62
Р. І. Киричок. Партійне керівництво відновленням та організаційно-політичним зміцненням комсомольських організацій України у роки Великої Вітчизняної війни (1943—1945 рр.)	68
В. О. Корнілова. Преса Комуністичної партії Великобританії — проти Суецької воєнної авантюри 1956 року	74
С. А. Черниченко. Удосконалення ідейно-виховної роботи серед учнів профтехосвіти України (1961—1966 рр.)	80
П. Г. Гетман. Позаштатні партійні комісії — дійова форма підвищення бойовитості комуністів (1962—1968 рр.). (На матеріалах Полтавської, Сумської та Чернігівської областей)	86

П О В І Д О М Л Е Н Н Я

Р. Г. Руденко. Піввіку ленінського Декрету «Про винаходи»	92
С. В. Проценко. Викриття суті «політики прибутків» лейбористського уряду Вільсона у пресі Комуністичної партії Великобританії (1964—1966 рр.)	98
Список осіб, що захистили кандидатські дисертації на Вчених Радах кафедр суспільних наук та історичного факультету Харківського університету з спеціальності «Історія КПРС» (1967—1970 рр.)	107